

SZECESSZIÓS ÉS „MAGYAROS” STÍLUSÚ LAKÓHÁZAK AZ EGYKORI KÖR UTCÁBAN MAROSVÁSÁRHELYEN¹

FÖLDI IMELGA

Az 1906–1913 közötti időszakban összesen tíz, a szecesszió és a „magyaros” törekvések jegyében épült lakóházat emeltek a marosvásárhelyi Kör (ma Cuza Vodă) utcában, mindössze néhány lépésnyire az akkor épülőfélben levő és a város századfordulós építészetében kiemelkedő szereppel bíró Városházától és Kultúrpalotától.² Jelen tanulmány a lakóházak építéstörténetének bemutatására vállalkozik, kitérve a velük kapcsolatos stíluskérdésekre, illetve az utcakép változására és a környék modernizációjára.

Kulcsszavak: századfordulós építészet, szecesszió, magyaros stílus, urbanizáció, modernizáció

Keywords: Belle Époque architecture, Art Nouveau, “Hungarian” national style, urbanization, modernization

Az egykori Kör utca: utcanév és utcakép változásai

A mai Cuza Vodă utca déli része (hozzávetőleg a Liviu Rebreanu és a Libertății utcák által határolt szakasz) 1862-ben Dinnyeföld elnevezéssel szerepel a forrásokban, északi része (a mai Szabadság utca és a Mátyás király tér közötti szakasz) pedig Serház és Serfőző utcaként. 1887-ben a Dinnyeföld és a Serház utcákat összevonták, és az így létrejött, egybefüggő utca a Kör nevet kapta. 1910-ben a Kör utcát felosztották és átnevezték: déli szakasza (korábbi Dinnyeföld) a IV. Béla király útja lett, az északi pedig (korábbi Serház) a Lajos király útja. Az első világháború után a két utcát ismét összevonták, és a második bécsi döntést követő éveket leszámítva 1920-tól napjainkig Alexandru Ioan Cuza nevét viseli.³

Vallányi Pompéry Elemér budapesti mérnök 1896–1899 között készített kataszteri felmérése alapján a századfordulós Kör utcára a viszonylag egységes, szalagtelkes kiosztás volt jellemző. A telkek utcára néző részében álltak az utcavonalas beépítésű lakóházak, mögöttük az udvar és a gazdasági épületek, ezeket pedig hosszan elnyúló kert (veteményes, gyümölcsös) vagy szántóföld követte.⁴ Ebben az időszakban – a városi tanácshoz benyújtott építési engedély iránti kérelmek alapján – kizárólag földszintes, jellemzően két- vagy háromszobás, zsindefedeleles, udvari árnyékszékkel ellátott lakóházak épültek az utcában. A zsindefedél kijavításának engedélyezésére vonatkozó kérelmek gyakorisága alapján arra következtethetünk, hogy a már álló lakóházak többsége is zsindefedeleles volt. Hasonlóan sok esetben találunk új gazdasági épületek emelésére vagy a már meglévők (szénacsúrok, istállók, szekérszínek, faskamrák, gabonátárolók, pajták stb.) javítására vonatkozó kérelmet.

A Kör utca rurális jellegű lakóházainak tervezői és kivitelezői általában szerényebb helyi mesterek voltak. Jellemző példája ezeknek ifj. Papolczi István 1900-ban, Antalffy János „kőműves mester” terve alapján épített, mára elbontott háza (1. kép).⁵ Papolczi az 1912-es marosvásárhelyi lakcímjegy-

¹ A tanulmány a Marosvásárhely Műemléki Topográfiaja projekt keretében folytatott kutatások eredményeit összegzi.

² A szecessziós kifejezés a nyugat-európai stílusirányzatokhoz kapcsolható formanyelv alkalmazására, míg a magyaros a nemzeti formanyelv és Lechner Ödön hatására, illetve a stilizált népművészeti előképekre visszavezethető díszítésre vonatkozik. Vö. ROZSNYAI 2015, 14–15.

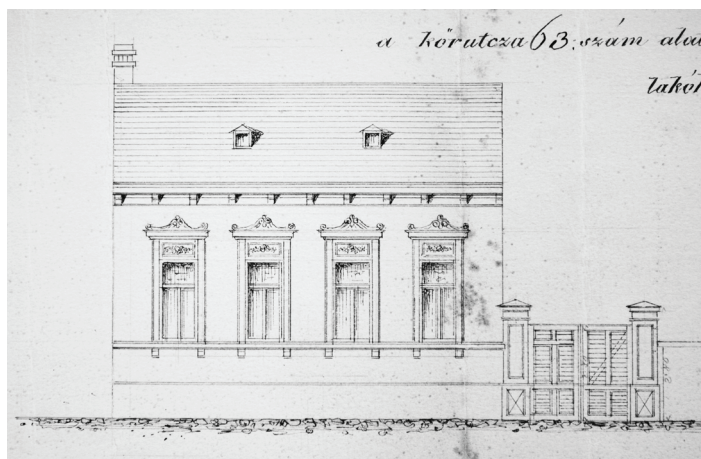
³ PÁL-ANTAL 1997, 93.

⁴ BELTERÜLET B4, B5.

⁵ TANÁCSI IRATOK, 1602/1900.

1. Papolczi István házának főhomlokzati terve, 1900 /
The main façade plan of István Papolczi's house, 1900
(SJAN Mureş, Consiliul oraşului, 1602/1900)

2. Marosi Ödön elbontott házának főhomlokzati
terve, 1902 / The main façade plan of Ödön Marosi's
demolished house, 1902 (SJAN Mureş, Consiliul oraşului,
4250/1902)

Az első újszerű, szecessziós és magyaros stílusú épületekkel egy időben, a 20. század elején továbbra is számos historizáló házat emeltek a Kör utcában. Példaként említhetjük Felméri Frigyes 1906-ban és Szabó József 1912-ben épült lakóházát. Felméri Frigyes bórdíszmű, bőrdísz-, nyereg- és szíjgyártó iparos 1906 februárjában fordult a városi tanácshoz a „puszta telkén” tervezett építkezés engedélyezése ügyében.¹⁰ Az 1906 őszére elkészült, öt szobából, két konyhából és két kamrából álló ház nem rendelkezett fürdőszobával, a két árnyékszék a fűtőkamrák mellett helyezték el. A műformáitól mára teljesen megfosztott lakóház terveit Bustya Lajos helyi vállalkozó készítette. Az engedélyezési dokumentációban két homlokzatrajz is fennmaradt. Az első, 1906. február 20-án készült terv egy öttengelyes, rendkívül díszes, már-már túlszűfolt ornamentikájú homlokzatot ábrázol (3. kép). A gazdagon tagolt keretezésű, egyenes záródású ablakok szemöldökmezőjét szatírmaszkok díszítik. A kapu szemöldökmezőjében hasonló, ám nagyobb méretű szatírmaszok látható. A második, február 25-én készült terv homlokzatának tengelykiosztása az elsővel azonos, csupán az ornamentika eltérő (4. kép). Az egyenes záródású ablakok köténye füzérdíszes, könyöklőpárkányuk profilozott. A keret-

zékben földművesként szerepelt.⁶ Az utcavonalas beépítésben álló, földszintes, szoba-konyhás, zsindefedeles lakóház egyszerű, háromtengelyes historizáló homlokzattal készült. A homlokzat lábazatát az első tengelyben bejárati ajtó szakította meg, mozgatható szárnyal és felülvilágítóval ellátott, egyenes záródású ajtaját félpálcátagos vakolatkeret díszítette. A profilozott szemöldökpárkányt két konzol tartotta. Az övpárkány a két egyenes záródású ablak könyöklőpárkányát is helyettesítette, vakolatból kialakított keretezése megegyezett a kapuéval.

A 19. század végén azonban már épültek a környék polgáriasodását jelző házak is. Példaként említhető Marosi Ödön Kör utca 63. szám alatti,⁷ mára elbontott lakóháza,⁸ melynek terveit Jelinek Antal nyugalmazott városi mérnök készítette, 1902 márciusában (2. kép).⁹ Az L alaprajzú, három szobából, konyhából és kamrából álló lakóház nem rendelkezett fürdőszobával, az árnyékszék a telek végében helyezkedett el. A historizáló, négytengelyes homlokzat kialakítása visszafogott volt, ám ornamentikájának kivitelezése igényes. A könyöklőpárkányokat is helyettesítő profilozott, összefüggő övpárkányról indultak az egyenes záródású ablakok keretszárai, melyek szemöldökmezője a terveken elnagyolt díszítést kapott. A szemöldökpárkányt két voluta közé fogott palmetta díszítette. A homlokzatot kettős koronázópárkány zárta le, melyet volutás konzolok tartottak.

⁶ NAPTÁR 1912, 76.

⁷ BARABÁS 2016, 244. Ma Cuza Vodă utca 28.

⁸ A Google Utcakép alapján a lakóházat 2012 után bontották le, helyén 2014-ben már állt az emeletes épület.

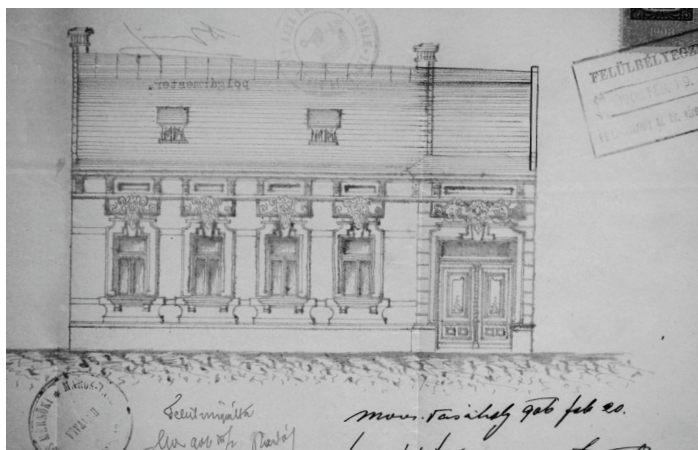
⁹ Marosi Ödön saját kezűleg írt építési engedély iránti kérelme alapján Soós Pál vállalta a kivitelezést, mely 1902 nyarán már folyamatban volt. Az építkezés befejezésének időpontja nem ismert. TANÁCSI IRATOK, 4250/1902.

¹⁰ TANÁCSI IRATOK, 1548/1906.

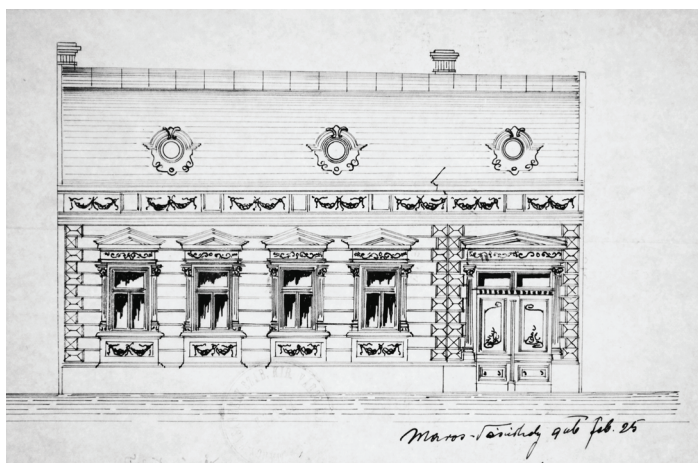
szárazakat lábazattal, kannelúras törzzsel és volutás fejezettel alakított pilaszterek alkotják. Az ablakokat háromszögű oromzatok zárják. Az ötödik tengelyben nyíló kapu keretezése az ablakokéval azonos. Bár Radó Sándor városi mérnök mindkét tervet felülvizsgálta, a városi tanács csak az első tervet tárgyalta és hagyta jóvá. De bizonyára a második terv alapján kiviteleztek a homlokzatot, mivel az építkezési bizottság helyszíni szemlélén felvett jegyzőkönyvben a következő feltétel szerepel: „Utczai homlokzatul a benyújtott módosított terv fogadtatik el.”

Szabó József marosvásárhelyi kerekes 1912. március 5-én fordult a városi tanácshoz a IV. Béla király útja 22. szám alatti telkén tervezett építkezés – egy lakóház, valamint egy kerekes- és egy kovácsműhely – engedélyezése ügyében.¹¹ A két szobából, egy konyhából és kamrából álló lakóház tervlapját – mely az alap-, metszet- és homlokzatrajzot ábrázolja, illetve a kovács- és a kerekesműhely alaprajzát – Kuszka József helyi „kőműves mester” szignálta. A kivitelezés során, eltérve a városi tanács által jóváhagyott homlokzatrajzától, díszesebb ornamentikát alkalmaztak. A klinkertéglával burkolt, kéttengelyes homlokzat a 2002-es felújítás ellenére is őrzi fő elemeiben eredeti tömegét és ornamentikáját. Két egyenes záródású ablakának kerete kettős tagolású: a széles, vakolt keretszárazakat egy-egy, széleiben ívesen leszelt, mélyített tükör díszíti, közvetlenül a nyílást pedig vékony félpálcátágok keretezik. A csigamotívumos konzolok által hordott szemöldökpárkányokon sarokakrotérionok fogják közre a szembeforduló volutákra állított kagylódíszeket. A szemöldökmezőket vízszintes sávokkal összekötött korongok díszítik. Fennebb lemeztagokból álló párkány határolja a klinkertéglával burkolt felületet, amit egy széles, simára vakolt szakasz, majd egy újabb keskeny párkány követ. Zárópárkány nincs, a csigavonalas, akantuszlevéllel felfuttatott és rozettával díszített, igényes kivitelű konzolsor közvetlenül az ereszt támasztja alá.

A Kör utca városiasodásának következő állomását az egykori Bíró-féle gyümölcsöskert parcelálása jelentette. A Pompéry-féle 1896–1898-as kataszteri felmérés és a hozzá tartozó törzskönyv a mai Cuza Vodă, Plevna, Tudor Vladimirescu és Iuliu Maniu utcák által határolt területen gyümölcsöskertet jelöl.¹² A 840-es helyrajzi szám alatti nagy méretű, 21 252 négyszögölnyi (hőzavetőleg 7.6 hektár) telek tulajdonosa Bíró Ferenc volt, akinek lakóháza a szomszédos telken (838 hrsz.) állt, 108 négyszögölnyi kerttel (839 hrsz.). Bíró Ferenc örökösei – dr. Bíró Aladár ügyvéd, Bíró Ármin postatiszt és Bíró Ákos – 1910 decemberében kérvényezték a Mészáros Antal városi mérnök által kidolgozott telekfelosztási terv jóváhagyását a városi tanácsnál. A gyümölcsöskert és a Poklos patak túlsópartján fekvő területek parcellázásának célja új házhelyek kialakítása és eladása volt. A jelen tanulmányban tárgyalt lakóházak fele az egykori gyümölcsöskert helyén áll.

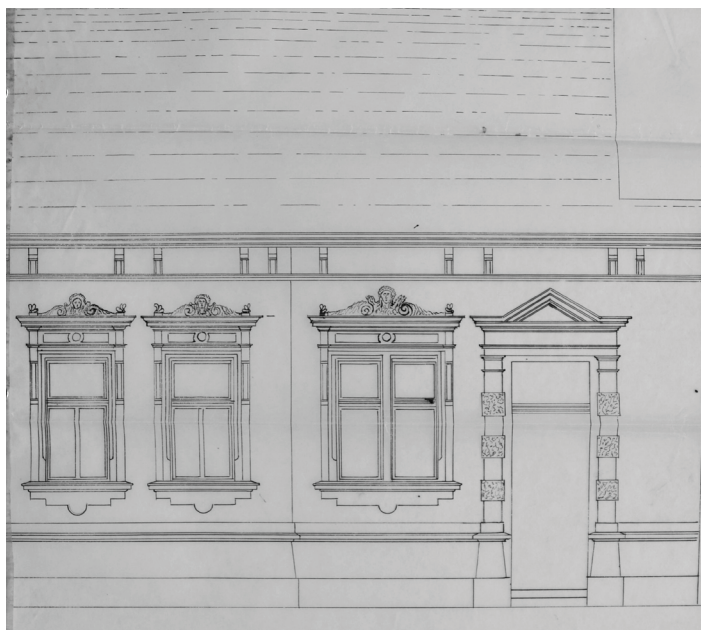
3. Felméri Frigyes házának első főhomlokzati terve, 1906 / The first main façade plan of Frigyes Felméri's house, 1906 (SJAN Mureș, Consiliul orașului, 1548/1906)

4. Felméri Frigyes házának második főhomlokzati terve, 1906 / The second main façade plan of Frigyes Felméri's house, 1906 (SJAN Mureș, Consiliul orașului, 1548/1906)

¹¹ TANÁCSI IRATOK, 2404/1912.

¹² BELTERÜLET B5, TÖRZSKÖNYV 1898.

5. Pünkösti Ferenc házának főhomlokzati terve, 1906 /
The main façade plan of Ferenc Pünkösti's house, 1906
(SJAN Mureş, Consiliul oraşului, 513/1906)

Pünkösti Ferenc háza (Cuza Vodă 59.)

Pünkösti (más forrásokban Pünkösdi¹³) Ferenc marosvásárhelyi kőművesmester 1906. január 16-án fordult a városi tanácshoz a Kör utca 40. szám alatti telkén tervezett építkezés – egy földszintes, részben alapincézett, téglafalú és cserépfedelű új lakóház felépítése, valamint a kocsibehajtó áthelyezése a telek Külső Tábor utcai oldalára – engedélyezésének ügyében.¹⁴ Az építkezési bizottság kötelező helyszíni szemléje nyomán a városi tanács február 16-án megtagadta az engedély kibocsátását, a következő indokokra hivatkozva: a szerkezeti falak méretei, az „egyesített” fedélszék és födémszerkezet, az utcai traktus metszetrájának hiánya, a „nem megfelelő homlokzat”, valamint Kiss József szomszéd (Kör utca 38.) tiltakozása a tervezett ház közelsége miatt. Bár a „nem megfelelő homlokzat” terve nem maradt fenn, a jegyzőkönyv hátoldalára felmásolták a városi tanács ülésén

elhangzott indoklás kivonatát, melyből kiderül, hogy a tervezett városháza közelségére hivatkozva utasították el a Pünkösti által benyújtott tervet, és írták elő egy „díszesebb” homlokzat kialakítását: „Azon kívül tekintve, hogy az új tanácsház jövő évben való felépítésével a Kör utca ezen része a városnak egyik legfontosabb helye lesz, az ép. szab. rend. 29 §. alapján csakis díszes a környezetnek megfelelő homlokzat engedélyezhető.” A városvezetés tehát – az érvényben lévő építési szabályrendelet alkalmazása mellett – számolt az épülő városházával és az ebből fakadó reprezentációs igényekkel. Hasonlóan jártak el néhány évvel később a környék fejlődésére és városrendezési szempontokra hivatkozva. A városi tanács visszautasította Major Sándor ácsmester 1911. március 1-jén kelt kérvényét, hogy a már említett Kiss József (Pünkösti szomszédja) telkén fafeldolgozó üzemet létesíthessen. Az indoklás a következő volt: „városrendezési szempontból nem tartotta megengedhetőnek [a városi tanács – sz. m.], hogy az óriási anyagi áldozatok árán épített díszes városházával átellenben az egész környék fejlődését veszélyeztető ács és tűzifa telep létesíttessék.”¹⁵

Pünkösti 1906. február 25-én kelt kérvényében – melyhez három tervrajzot, azaz egy helyszínrajzot, egy kiegészített alap- és metszetrájot, valamint egy új homlokzatrájot csatolt – igényelte ismét az építkezési engedélyt. A tanács február 27-én kibocsátotta azt, a következő feltételek teljesítésére kötelezve az építtetőt: a szerkezeti falaknak az előírt vastagsággal történő felépítése, hófogórács alkalmazása, a padlószint megemelése, illetve a kijelölt utcavonal betartása. Az elkészült lakóház használatbavételi engedélyét a tulajdonos 1906. augusztus 8-án kérvényezte, és augusztus 10-én kapta meg.

A második építési engedély iránti kérelemhez csatolt helyszínrajzon szerepel az 1896–1898-as, Pompéry-féle kataszteri felmérésen is megjelenő három kisebb udvari épület és az utcavonalas sarokház. A helyszínrajz szerint a három kisebb épület közül az első funkciója konyha volt, míg a másodiké kamra, közéjük pedig egy kétfülkés árnyékszék ékelődött. A harmadik egység a telek végében – felirata alapján – eredetileg istálló volt, ám kamrává alakították át. A telek észak-keleti sarkán elhelyezkedő lakóház három szobából állt.

A kérvényhez csatolt második tervrajz az utcavonalas beépítésű, mára elbontott sarokház és a tervezett új lakóház alaprajzát és metszetét ábrázolja. A tervek alapján a régi házra mindössze kisebb átalakításokat hajtott volna végre az építtető: az utolsó, udvarra néző szobát egy válaszfal osztja

¹³ NAPTÁR 1912, 78.

¹⁴ TANÁCSI IRATOK, 513/1906.

¹⁵ RENDŐRSÉG IRATAI, 21. cs. (1913) 29.

ketté, hogy egyik felében konyhát alakíthassanak ki. A telek északi oldalának egy részét a város kisajátította, valószínűleg közterület-rendezési céllal, az egykori lakóház helyén ma a járda húzódik. A telek délnyugati részére tervezett, utcavonalas beépítésű, L alaprajzú, új lakóház összesen tizenegy helyiséget foglal magába az alaprajz szerint: egy fedett, udvarra néző teraszt, négy lakószobát, egy konyhát, egy kamrát, egy fűskamrát, két árnyékszéket és egy ismeretlen funkciójú helyiséget. Két lakószoba ablakai néznek az utcára, az összes többi helyisége pedig a belső udvarra, illetve a zárt teraszra.

A kérvényhez csatolt harmadik terv egy négytengelyes, historizáló homlokzatot ábrázol (5. kép). Hangsúlyos lábazatát tagolt párkány zárja le. Az első-második tengely azonos kialakítású ablakainak tagolt szemöldökpárkányát a sarkokon egy-egy akrotérion határolja, középtengelyét pedig két voluta közé ékelt női büszt díszíti. A harmadik tengely kettős ablaka csupán méretében tér el az előző kettőtől. A negyedik tengelyben nyíló kapu keretszárait alkotó két pilaszter törzse rusztikázott, szemöldökpárkányát timpanon zárja le. A frízt párban álló, volutás konzolok tagolják. Bár a városi tanács jóváhagyta a historizáló homlokzatot, valószínű, hogy a kivitelezés során tértek el a tervtől, és új tengelykiosztást, illetve díszítést alkalmaztak. A korszakban egyáltalán nem szokatlan jelenség a már jóváhagyott tervektől való eltérés. Példaként említhető Marosi Ödön egykori Hajós utcai,¹⁶ Jelinek Antal városi mérnök által 1894-ben tervezett lakóháza: a homlokzat tengelykiosztása megfelel a tervben foglaltaknak, az ornamentika azonban eltér.¹⁷ Nem valószínű, hogy egy későbbi időpontban eszközölt átalakítás eredménye lenne a máig fennmaradt homlokzat.

A bemutatott terveken nem szerepel a tervező vagy a kivitelért felelős vállalkozó aláírása, szignója. A helyszínrajzon, terveken megjelenő feliratok és az építési engedély iránti kérelem kézírása megegyezik, valószínű tehát, hogy a terveket maga az építtető, Pünkösti Ferenc kőművesmester készítette.

Az utcavonalas, zárt sorú beépítésben álló sarokházat földszintes lakóházak határolják. A háromtengelyes főhomlokzaton párkánnyal lezárt lábazat fut végig. A homlokzatsíkból enyhén kiemelkedő első két tengely egyenes záródású, azonos kialakítású ablakainak plasztikus keretét növényi és virágornamensek alkotják. A három indából álló, mákgubóval, levelekkel és margarétákkal díszített keretszárak gyökérzetből indulnak. A keretszárak a szemöldökmezőben fészekké fonódnak össze, melyben egy naturalisztikusan megformált galambpár látható, egy korong előtt (6. kép). A harmadik tengelyben lévő kettős ablak keretének díszítése ezzel egyező. A homlokzatot lezáró frízt kannelúrázott felületű, virágdíszes konzolok és a padlás fektetett téglalap alakú, szalagdíszes keretű szellőzőablakai tagolják.

6. Galambpár Pünkösti házának főhomlokzatáról / A pair of doves from the main façade of Pünkösti's house

Marosi Ödön házai (Cuza Vodă 34. és 36.)

Marosi Ödön a századfordulón Marosvásárhely legtehetősebb polgárainak egyike volt, számos ingatlannal rendelkezett városszerte. 1886-ban alapította kereskedőcégét,¹⁸ 1887-ben a Zacherlin rovarirtószer egyik marosvásárhelyi forgalmazója a sajtóhirdetések szerint.¹⁹ 1889-ben már a Berger, Volk és Társa által gyártott konyak egyik forgalmazója volt,²⁰ 1890-ben pedig a monarchia

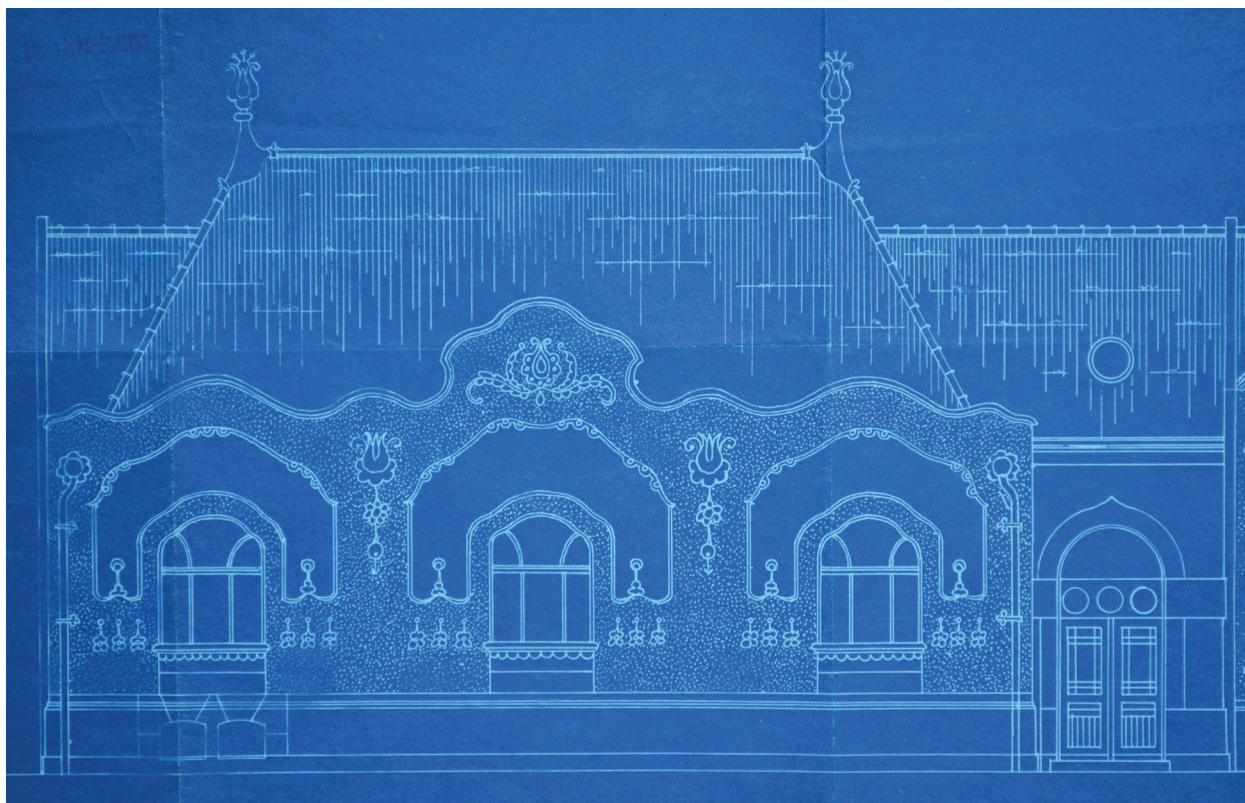
¹⁶ Ma Horea utca 43.

¹⁷ BARABÁS 2016, 244.

¹⁸ *Központi Értesítő* 11. 98. (1886. december 2.) 713.

¹⁹ *Kolozsvár* 1. 202. (1887. augusztus 30.)

²⁰ *Kolozsvár* 3. 71. (1889. március 23.)

7. Marosi Ödön Cuza Vodă 34. sz. alatti házának főhomlokzati terve, 1906 / The main façade plan of Ödön Marosi's house from 34 Cuza Vodă Street, 1906 (SJAN Mureş, Consiliul oraşului, 3722/1907)

fontosabb városaiban lerakattal rendelkező Salignac vállalat konyakjának kizárólagos marosvásárhelyi importőre.²¹ 1899-ben a borellenőrző bizottság tagjává választották, a tagsági listán birtokosként szerepel.²² 1904-ben a városi közigazgatási bizottság közgazdasági előadójává nevezték ki, a beiktatásáról szóló hivatalos tudósításban nagybirtokosként említik,²³ tisztségét 1912-ig viselte.²⁴ Az 1896–1916 közötti időszakban megszakítások nélkül szerepelt a marosvásárhelyi virilisek listáján.²⁵ 1888 októberében vette feleségül Wagner Hermint.²⁶ 1889-ben csatlakozott a kiterjedt tagsággal rendelkező, budapesti székhelyű Természettudományi Társulathoz.²⁷ 1892-ben neve bekerült az Aranykönyvbe, adakozóként a Székelyudvarhelyen építendő unitárius templom számára.²⁸ Ugyanebben az évben a Marosvásárhelyi Kereskedő Ifjúsági Kört is támogatta 1 forinttal.²⁹ 1895-ben a Borszáken felépítendő új református templom adománygyűjtő bizottságának volt tagja.³⁰

1898-ban a Kör utca Tábor és Baross Gábor utcák által határolt szakaszán lévő telkek tulajdonosa – két kivétellel – Marosi Ödön volt. Az utcaszakasz alsó végén elhelyezkedő, 59. szám alatti ház (hrsz. 669) Ferenczi Lajosé volt, a szomszédos 61. szám alatti ház (hrsz. 668) pedig Fischer Mártonné Újhelyi Polixénáé. Marosi tulajdonában volt tehát a 63. (hrsz. 667), 65. (hrsz. 666), 67. (hrsz. 665), 69. (hrsz. 664), 71. (hrsz. 663) és 73. (hrsz. 662) szám alatti ház, továbbá a Kör és a Baross Gábor utca sarkán lévő, 1894-ben épült lakóház. 1911-ben is Marosi Ödöné volt a házsor, 1919-ben azonban csak feleségét tüntették fel tulajdonosként.

²¹ *Ellenzék* 11. 268. (1890. november 22.)

²² *Borászati Lapok* 31. 20. (1899. május 14.) 434.

²³ *Budapesti Közlöny* 38. 55. (1904. március 8.) 1.

²⁴ *Magyarország tiszti cím- és névtára* 31. (1912) 362.

²⁵ LÁSZLÓ 2010, 33.

²⁶ *Fővárosi Lapok* 25. 288. (1888. október 18.) 2118.

²⁷ *Természettudományi Közlöny* 21. 237. (1889. május 1.) 232.

²⁸ *Keresztény Magvető* 27. 5. (1892) 308.

²⁹ *Budapesti Hírlap* 12. 74. (1892. március 14.) 4.

³⁰ A védnökök között szerepelt Szász Domokos református püspök, illetve a báró Kemény és a gróf Bethlen család több tagja is. KOLOZSVÁR 9. 178. (1895. augusztus 6.)

8. Csatornaüst Marosi Cuza Vodă 34. sz. alatti házának főhomlokzatán / Detail of the main façade from Marosi's house, 34 Cuza Vodă Street

9. Ornamens Marosi Cuza Vodă 34. sz. alatti házának főhomlokzatáról / Detail of the main façade from Marosi's house, 34 Cuza Vodă Street

Marosi 1906. július 1-jén fordult a városi tanácshoz a Kör utcai telkén tervezett építkezés – két földszintes, részben alapincézett, téglafalú és cserépfedelű, lakóház – engedélyezésének ügyében.³¹ Az építtető által írt kérvényen egy utólagos megjegyzés a lebontandó épületek tervét említi, ez azonban nem található az engedélyezési dokumentációban. Valószínűleg azokat az épületeket bontották le, melyek az 1896–98-as kataszteri felmérés térképén szerepelnek.³²

Az építkezési bizottság helyszíni szemlét követően a városi tanács kibocsátotta az építkezési engedélyt, a kiszállás alkalmával felvett jegyzőkönyvben felsorolt feltételek teljesítésére kötelezve az építtetőt. A feltételek az érvényben lévő szabályrendeletek alkalmazására vonatkoztak (falvastagság, árnyékszék és pöcegödör elhelyezése, kijelölt utcavonal betartása), illetve a két lakóház közé tervezett közös válaszfal helyett két, egyenként 45 cm vastagságú fal építésére. Az 1907 tavaszára elkészült lakóház használatbavételét a városi tanács 1907. április 30-án kelt határozatával engedélyezte.

A kérvényhez csatolt terveket, melyek kivitelezését a városi tanács 1906. július 25-én tartott ülésén engedélyezte, Keleti Béla szignálta. A tervlapon a két U alaprajzú lakóház kiosztása és közlekedési rendszere csaknem teljesen azonos, mindössze csekély méretkülönbséggel számolhatunk a 36. szám alatti lakóház néhány helyisége esetében. A kamra és a fürdőszoba kisebb alapterülete és nem teljesen szabályos alaprajza a telek szabálytalanságával magyarázható. Mindkét lakóház esetében egy utcáról nyíló, lépcsős folyosó vezet az előcsarnokba. Az előcsarnokból nyílik az illemhely, a konyha (melyhez kamra tartozott), a belső udvar és az előszoba, míg az előszobából a szalon és az ebédlő. Az ebédlőből egyaránt megközelíthető a nappali és a hálószoba. A hálószobából nyíló fürdőszoba szellőzőablaka a szomszédos, Marosi-féle lakóház (Cuza Vodă 36.) légaknájára néz.

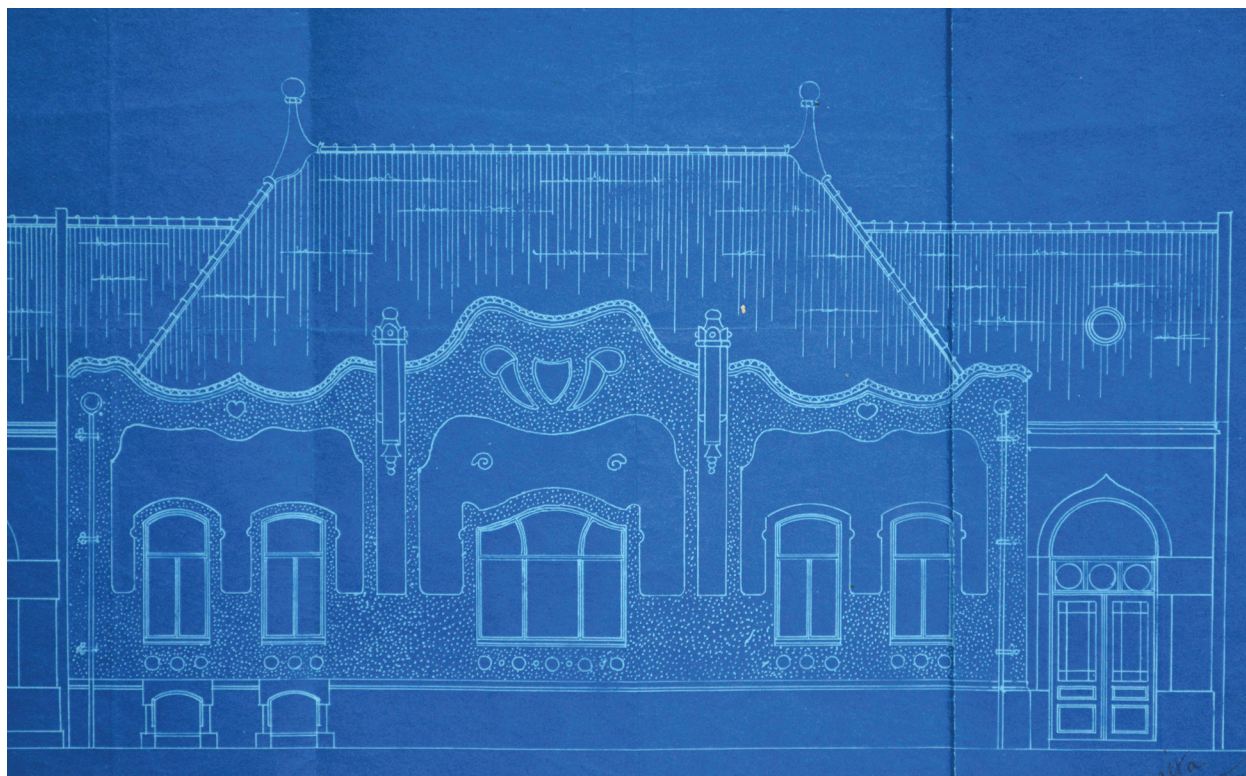
Az első lakóház³³ homlokzatraja (7. kép) és a homlokzat mai állapota között csupán kisebb eltérések figyelhetők meg, ami a kivitelezés során bekövetkezett változtatásokkal, illetve a későbbi felújítások alatt történt beavatkozással magyarázható. A terven a simára vakolt lábazatot párkány zárja le, és balról az első ablak tengelyében két pinceablak helyezkedik el. Az ablakok könyöklőpárkányának magasságában, az ívmező mindkét szára alatt három-három domború virágornamens található. A félköríves lezárású kapu kerete számrhátíves. A homlokzatzsízítés hangsúlyos eleme a kőporos és simára vakolt felületek váltakozása, a népművészetből kölcsönzött virágornamensek alkalmazása, illetve a homlokzaton végigfutó hullámmoromzat. A tetőgerinc két végén látható ornamens szintén népművészeti előképekre vezethető vissza, hasonlóan a homlokzat díszítésének többi eleméhez.

Napjainkban a négytengelyes főhomlokzaton profilozott párkánnyal lezárt, újabban díszkövel burkolt lábazat fut végig. A lábazatot az első tengelyben az ablak bal oldalán néhány éve vágott ajtó, továbbá egy eredeti pinceablak töri meg. A három széles, hullámos lezárású ablak könyöklőpárkánya alatt hullámsoros szegély húzódik. Az ablakok felett hullámos szegélyű, vakolatba mélyített, széles sávok tagolják a felületet, melyek szárai lenyúlnak az ablakok felének magasságáig, alsó szegélyükön

³¹ TANÁCSI IRATOK, 3722/1907.

³² MAN 2009, 417.

³³ Egykor Kör utca 67, ma Cuza Vodă utca 34. szám.

10. Marosi Ödön Cuza Vodă 36. sz. alatti házának főhomlokzati terve, 1906 / The main façade plan of Ödön Marosi's house from 36 Cuza Vodă Street, 1906 (SJAN Mureş, Consiliul oraşului, 3722/1907)

egy-egy népies motívumot ábrázoló, domború stukkóbetét helyezkedik el. Az ablakközök felső részét egy-egy részletgazdag, stilizált népies virágmotívum díszíti. A homlokzat két szélén lévő csatornaüstöket is stilizált, népies ornamensek keretezik (8. kép). A második tengely hullámoremzatát szintén egy részletgazdag, stilizált népies virágmotívum díszíti. A profilozott alsó elemből és gazdagon redőzött szalagdíszből képzett koronázópárkány követi az ereszvonál fölé magasodó oromzat hullámvonalát (9. kép).

A második lakóház³⁴ homlokzatának terve (10. kép) és mai állapota között is kisebb eltérések figyelhetők meg, ahogyan az előző esetében is. A terv hattengelyes homlokzatán simára vakolt, tagolt párkánnyal lezárt lábazat fut végig, melyet egy-egy pinceablak tagol az első két tengelyben. A vakolatdíszítés hangsúlyos eleme a kőporos és simára vakolt felületek váltakozása. Az ablakkötényekben korongok mélyednek a kőporos vakolatba. Az első két tengely szegmensíves záródású ablakainak ívét a kőporos vakolatréteg is követi. A harmadik tengely széles ablaka hullámíves záródású. A negyedik-ötödik tengely ablakainak kialakítása megegyezik az első két tengelyben lévőkével. A hatodik tengelyben nyíló bejárat kerete keleties jellegű számrhátívben záródik. A teljes homlokzaton végigfutó hullámoremzat három szakaszra tagolt. Az első és a harmadik szakaszt szív-motívum díszíti, mely egy számrhátív-szerű kiszögellés alatt helyezkedik el. A második szakaszt – melyet háromosztatú, ovális padlásszellőző tagol – egy-egy falsávról indított, nyolcszögű, zömök törzsön nyugvó, geometrizáló oromdíz fogja közre. A bejárat tengelyében kör alakú padlásablak töri át a fedélszéket. A tetőgerinc két végén egy-egy gömbben végződő csúcsdíz található.

Ma a harmadik tengely hullámíves lezárású ablakának kötényét a vakolatba mélyített kisebb és nagyobb korongok váltakozó sora, a vakolatkeretet két oldalán egy-egy csigamotívum díszíti. A hatodik tengelyben elhelyezkedő, félköríves lezárású bejáratú ajtó faszerkezete eredeti: a két mozgatható szárnyat egy-egy faragott keretbe foglalt szív díszíti, áttört felső részét pedig hullámos-virágdíszes vasrács. A rögzített felülvilágítót három kör töri át. Hasonlóan a 34. szám alatti Marosi-házhoz, a homlokzatot tagoló hullámos szegélyű falsávok szárai lenyúlnak az ablakok magasságának feléig. A homlokzat ablakokkal tagolt szakaszát közrefogó csatornaüstök virágdíszes kialakításúak. Az első-második, valamint a negyedik-ötödik tengely ablakközeinek magasságában a hullámos fémlemezzel díszített oromzat függönyív-szerűen kicsúcsosodik. A hullámoremzatot egy-egy falsávról induló és

³⁴ Egykor Kör utca 69, ma Cuza Vodă 36. szám.

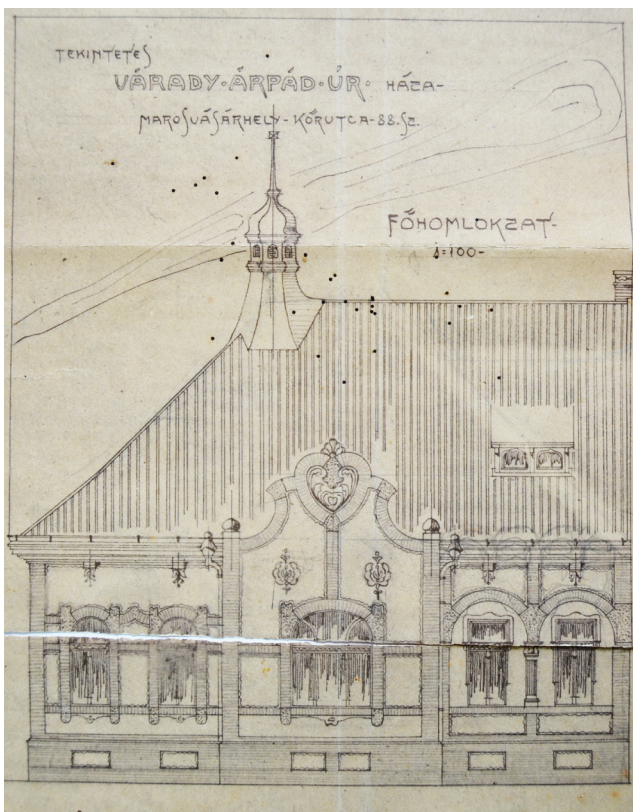
a koronázópárkányon túlemelkedő csúcsdíz keretezi. Az orommezőt áttörő, hullámos, stilizált szívmotívum alakú nyílásnak mára csak a pusztuló faszerkezete maradt fenn.

A Várady-villa (Cuza Vodă 97.)

Várady Árpád építőmester saját tervezésű háza nem ismeretlen az irodalomban, a város épített örökségét tárgyaló szerzők, téves keltezéssel ugyan, de megemlítik.³⁵ Építéstörténetének módszeres feltárására azonban mindeddig nem került sor. A levéltári források szerint Várady Árpád 1907. július 23-án fordult a városi tanácshoz a Kör utca 84. szám alatti telken tervezett építkezés – egy földszintes, részben alapincézett, téglafalú és cserépfedelű lakóház – engedélyezése ügyében.³⁶ Az építkezési bizottság augusztus 5-én megtartotta kötelező helyszíni szemlét, a kiszállás során felvett jegyzőkönyv szerint Várady Márton (a telek tulajdonosa, az építőmester édesapja) képviselte az építetőt, a kivitelezést felügyelő szakértőként pedig magát Várady Árpádot tüntették fel. A bizottság az építési engedély kibocsátásának feltételeként egy „vasrácsos kerítés” emelését szabta meg, illetve az építendő kerítés terveinek benyújtását a városi tanácshoz véleményezés végett. A dokumentáció nem tartalmazza ezt a kerítéstervet, elképzelhető tehát, hogy Várady csak később teljesítette a feltételt. A használatbavételi engedélyt a tulajdonos 1908. augusztus 17-én kérvényezte, kérésének az augusztus 31-én kibocsátott engedéllyel tették eleget.

A kérvényhez csatolt terveket – a lakóház alap-, metszet- és homlokzatraja –, melyek kivitelezését a városi tanács 1907. augusztus 6-án tartott ülésén engedélyezte, Várady Árpád készítette. A modern, három traktusos alaprajzon egy udvar felé nyitott, lépcsős előtér vezet az előszobába. Az előszobából balra Várady irodája, jobbra a szalon, szemben a második traktus java részét elfoglaló ebédlő közelíthető meg (utóbbi kettő között ajtóval), melyből hátrafelé egy újabb szoba nyílik. Az ebédlőből megközelíthető a harmadik traktusban lévő hálószoba, a főhomlokzati teraszra – a tervlapon loggia – néző ablakokkal. A hálóból hátrafelé nyílik a fürdőszoba egyik ajtaja, míg a másik a hálószobát a konyhával összekötő, a tervlapon átjáróként jelölt folyosóról. Az átjáró ablaka a légaknára néz, akárcsak az innen nyíló mellékhelyiségé. Az udvarra néző konyhából nyílik a kamra, ahol a padlásra vezető lépcső is helyet kapott. A konyha második ajtaját a belső udvarra néző hátsó teraszon nyitotta meg a tervező. Utóbbi az irodából is megközelíthető. Az udvarról induló lejárattal kialakított alagsorban kapott helyet a mosókonyha, a faskamra, a zöldség-, illetve a borospince.

A lakóház homlokzatraja (11. kép) és a mai állapot (13. kép) között lényeges eltérések figyelhetők meg. Az elkészült homlokzat díszesebb a tervezettnél, a kivitelezés során bekövetkezett változtatásoknak köszönhetően. Bár egy archív felvétel csak a lakóház udvari homlokzatának déli szakaszát ábrázolja, a főhomlokzatról látszó apró részlet – az oromzat téglaszalagos pilasztere és fejezete – alátámasztja a feltevést, hogy a kivitelezés során bekövetkezett, nem pedig utólagos módosítással számolhatunk (12. kép). A terven a klinkertéglával burkolt lábazatot négy, az ablakok és az arkádívek tengelyében elhelyezett, fektetett téglalap alakú falmélyedés tagolja. A homlokzat öttenegyes, a középsőt kis kiülési rizalit foglalja magába. Az első két tengely ablaka félköríves záródású, keretezésük téglaszalagos. A rizalit háromosztatú, kosáríves záródású ablakának keretezése szintén

11. Várady Árpád házának főhomlokzati terve, 1907 / The main façade plan of Árpád Várady's house, 1907 (SJAN Mureș, Consiliul orașului, 7746/1908)

³⁵ SIPOS 1999, 168–169; KERESZTES 2000, 153; MAN 2009, 416.

³⁶ TANÁCSI IRATOK, 7746/1908.

12. Várady Árpád háza, 1910 k. /
Árpád Várady's house, c. 1910

téglaszalagos, akárcsak a tervlapon „loggia” felirattal szereplő erkély árkádjainak félkörívei. A hálószoba erkélyre néző két, egyenes záródású ablakát enyhén ívelt vakolatsáv keretezi. A rizalit ablakának keretszárai fölötti mezőt egy-egy népies virágornamens díszíti. A homlokzatot gazdagon tagolt párkány zárja le, a rizalit középtengelyét íves záródású, stilizált szívotívummal díszített oromzat koronázza. Az árkádok fölött nyíló páros padlásablak nyílásai számrághátíves záródásúak. A tetőgerinc sarkát hagymakupolás bádogtorony díszíti. A terven a homlokzat vakolatdíszítésében nem kapott kiemelt szerepet a kőporos és simára vakolt felületek váltakozása, a téglaszalagos díszítés a hangsúlyos.

Az előkertes beépítésben, szabadon álló lakóházat dél felől a szomszéd kert határolja, északon pedig tűzfalal néz a Richter Gedeon Gyógyszergyár udvara felé. Főhomlokzata keleti tájolású, nem párhuzamos az utcavonallal. Az előkert és az utcavonal közötti rácsos, kőburkolatos lábazaton álló, fém kaspóval díszített pillérek között korabeli vaskerítés húzódik. A lakóház öttengelyes főhomlokzatát téglaszalagos lábazat díszíti, melyet egy-egy téglaszalagos keretű vakablak tagol ten-

gelyenként. Az ablakok köténye követi a vakablakok keretének ívét, egy-egy félpálcataggal keretezett falmélyedést alkotva. A könyöklők magasságában téglaszalagos párkány fut végig a teljes homlokzaton. Az első és második tengely szegmensíves záródású ablakának keretét vékony, sima felületű vakolatsáv alkotja. A sima vakolatsávon kívül, vele párhuzamosan, egy vastagabb, keretszerű kőporos sáv húzódik. A kőporos sávot egy hullámos szegélyű, kis kiülésű, két-két apró gömbbel és egy stilizált virágornamenssel díszített vakolatsáv veszi körül. A harmadik tengely kosárisíves záródású ablakának kerete téglaszalagos, a fülek és a zárókő felülete azonban kőporos. Az övpárkány és a hullámos ablakosztó magasságában a vakolatba vésett kör- és szívotívumok láthatók. A két árkádot két féloszlop és egy oszlop – mindhárom kompozit fejezetű – tartja. A két félkörívet kőporos vakolatsáv szegélyezi

Míg a terven egyenes koronázópárkány fogja közre a rizalit hullámoromzatát, a kivitelezés során a koronázópárkányt két hullámoromzattal helyettesítették, melyeket stilizált, népies virágornamens díszít. A középső, legmagasabb oromzat egy téglaszalagos keretbe foglalt, népies szívornamensben végződik, melynek belsejébe az építészeti szimbolizáló eszközöket mintáztak. Az oromzatokat téglaszalagos, virágdíszes kockafejezettel lezárt pilaszterek határolják. A kosárisíves ablak és az első árkádív tengelye között padlásszellőző látható a tetőn.

Az udvarra néző, öttengelyes déli homlokzatot balról jobbra haladva egy szegmensíves lezárású ablak, egy utólag vágott ajtó, egy újabb ablak, az előtér hullámíves bejárata és egy falfülke tagolja. A hullámoromzatos nyílás – mely mögött a lakóház egykori főbejáratához vezető folyosó helyezkedik el – fölött stilizált, népies levélornamens található. A falfülkében Árpád fejedelem pajzsra emelését, azaz Árpád vezér fejedelemmé választását ábrázoló falkép látható (14. kép). A hatalakos kompozícióban öt vezér emeli a magasba a pajzsra ülő Árpádot. A vezérek alakján erőteljesen megkopott a festék, öltözőkük megfakult, a kontúrok azonban élesek. Árpád alakjának több részlete élénkebb, így még látható köntösének díszes szegélye, a vállán átvetetett kacagány, a mellűzés, a bal karján viselt pajzs és kardot tartó, magasba emelt jobbja. A falkép hátterét stilizált, népies ornamensek és koncentrikus körökben kirakott mozaikimitáció alkotja. Alkotója ismeretlen és az udvari homlokzatot ábrázoló terv sem maradt fenn, így a történetének feltárásához szükséges források nem állnak rendelkezésre. Előképe azonban kétségtől Kovács Mihály *Árpád pajzsra emelése* című, második világháború alatt elpusztult festménye. Kovács olajképének központi eleme – a fejedelem pajzsra emelésének hat alakkal ábrázolt mozzanata – hű másolatként köszön vissza a felképről: az egyik pajzsot tartó vitéz anatómiailag vitatható módon ábrázolt térde is azonos. Kérdéses, hogy közvetlenül a korszakban igen népszerűnek számító festményről másolták a falképet vagy a számos reprodukció egyikéről. Kovács olajképe Tárkányi Béla költő, későbbi egri kanonok megbízásából készült 1853-ban Egerben,³⁷ 1854 februárjában pedig szerepelt a Pesti Műegylet kiállításán. A Műegylet a kiállí-

³⁷ *Vasárnapi Ujság* 40. 8. (1893. február 19.) 130.

13. Várady Árpád háza / Árpád Várady's house

tás évében a festmény könyvmatos másolatát ajándékozta tagjainak, ami megalapozta a kép népszerűségét.³⁸ Példaként említhetünk egy 1855-re datálható óráképet (szignója: „Bauer 855”) és egy 1863-as tájképpipát is.³⁹ Az olajkép 1883-ban Tárkányitól a Nemzeti Múzeum képcsarnokába került. Az 1892-ben elhunyt Kovács Mihályról és munkásságáról a *Vasárnapi Ujság* 1893 februárjában közölt rövid összefoglalót, melyet – a festő fényképe után készült metszeten kívül – csupán az Árpád pajzsra emelését ábrázoló festményről készült metszettel illusztráltak.⁴⁰ A kép népszerűségét jelzi, hogy az 1902-ben alakult Pusztaszeri Árpád Egyesület – mely fő célját egy Árpád- emléktemplom felépítésében határozta meg a pusztaszeri apátság romjai fölött – tagsági gyűjtőívét Kovács festménye után készült metszettel illusztrálták, nem pedig a 1897. május 21-én felavatott ópusztaszeri Árpád- emlékművel (Kallós Ede szobrász és Berczik építész alkotása), mely nem nyerte el a társaság tetszését.⁴¹ 1907 végén, a fejedelem halálának ezredik évfordulója alkalmából díszes emlékkötetet adott ki a Franklin Társulat Thaly Kálmán támogatásával és kezdeményezésére, melyet Csánki Dezső szerkesztett.⁴² A gazdagon illusztrált kötetben két képen is megjelenik a pajzsra emelés témája: egy Kovács Mihály festményéről készült metszeten és Löschinger Hugó akvarelljén, melynek előképe Kovács festményének központi, Árpádot ábrázoló csoportja volt, csupán apróbb változtatást eszközölt a kompozícióban.

A Kör utcai ház falképének létrejötté valószínűleg szoros összefüggésben áll az építtető és az Árpád fejedelem közötti névrokonsággal. Emellett a lakóház terveinek elkészülte egybeesett a fejedelem halálának millenniumával, melyről számos alkalommal megemlékeztek. A korabeli sajtó rendszeresen közölt a témához kapcsolódó, történelmi-ismeretterjesztő jellegű szövegeket. Május 5-én a Magyar Tudományos Akadémia „ünnepi díszüléssel” emlékezett meg a kerek évfordulóról Budapesten,⁴³ az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület pedig a kolozsvári városháza nagytermében tartott „ünnepi közgyűlést”.⁴⁴ A fejedelem sírjának helye és az óbudai pálos kolostor romjain tervezett

³⁸ MIKÓ–SINKÓ 2000, 553.

³⁹ MÉSZÁROS 2010, 111; MIKÓ –SINKÓ 2000, 547.

⁴⁰ *Vasárnapi Ujság* 40. 8. (1893. február 19.) 129.

⁴¹ KOVÁCS 2004.

⁴² CSÁNKI 1907.

⁴³ *Magyarország* 14. 108. (1907. május 7.) 19.

⁴⁴ *Ellenzék* 28. 103. (1907. május 6.)

14. Árpád fejedelmet ábrázoló falkép Várady házának udvari homlokzatán / Mural painting depicting Árpád's election as the leader of the Hungarian tribes on Várady's house

tervezett újabb építkezése – egy földszintes, részben alapincézett, téglafalú és cserépfedelű lakóház – engedélyezésének ügyében,⁴⁵ melyre aztán március 22-én bocsátották ki az építkezési engedélyt. Az építkezési bizottság helyszíni szemléje alkalmával felvett jegyzőkönyvben Várady Árpád szerepel „bejelentett szakértőként”, tehát a kivitelezés lebonyolításáért felelős vállalkozóként. Az elkészült lakóház használatbavételének engedélyezését a tulajdonos 1910. szeptember 11-én kérvényezte, kérésének a városi tanács a november 11-én kibocsátott engedéllyel tett eleget.

A kérvényhez csatolt tervek – alaprajz, homlokzatrajz és keresztmetszet – Várady Árpád készítette. Az alaprajzi elrendezés több hasonlóságot mutat a 34. és 36. szám alatti szomszédos, Keleti Béla által tervezett lakóházakkal, ezek bizonyára előképül szolgáltak. A tervlapon az utcáról nyíló, lépcsős folyosó egy előszobába vezet. Innen nyílik az illemhely, a konyha (a konyhából a kamra), a belső udvar, valamint az ebédlő. Az ebédlő és az innen nyíló szalon az utcára néznek. A szalonból ajtó vezet az ablakával a belső udvarra néző hálószobába, melyből a fürdőszoba nyílik.

Árpád-émléktemplom gyakori téma volt a korabeli sajtóban vagy éppen az Országgyűlésben. Wekerle László (1840–1918) például *Nagy-ezerév Árpád fejedelem sírja felett (907–1907)* címmel, Thaly Kálmánnak ajánlva írt könyvet.⁴⁵ Bár az Országgyűlés az építkezés előkészítésére már 1907-ben külön összeget szavazott meg (Ferenc József koronázási jubileumához kapcsolódóan),⁴⁶ a Schulek Frigyes által jegyzett tervek végül csak 1912-re készültek el,⁴⁷ maga az épület azonban sosem.

Valószínűleg az sem a véletlen műve, hogy Schneider Iván (1872–1916), akivel Várady Árpád közösen indult a marosvásárhelyi városháza tervpályázatán, 1907-ben nyílt levéllel fordult *Az Újság* szerkesztőségéhez, mellyel a „jubiláris »Árpád-bélyegek«” kiadására vonatkozó ötletét próbálta népszerűsíteni. A postabélyegek kivitelezéséről és szerepéről a következőket fogalmazta meg: „Pályázatot sem kellene azokra hirdetni, hanem rövidesen megbízni egyes művészeinket, metszetkészítőinket azzal, hogy teszem az amerikai Kolumbusz-bélyegek mintájára a Feszty-körkép egyes gyönyörű részeit, az áldozatot, a vezérek csoportját stb. a különféle értékű bélyegek részére megrajzolják. Egyetlenegy hónap leforgása alatt az új bélyegek készen vannak hirdetni Árpád dicsőségét, a magyar kultúra régiségét és előrehaladottságát, művészeink tehetségét, nyomdáink magas tökélyét, – ha mást nem, hát azt, hogy vagyunk!”⁴⁸

Marosi Ödön háza (Cuza Vodă 30.)

A két szomszédos, magyaros lakóház kapcsán már említett Marosi Ödön 1910 márciusában fordult a városi tanácshoz a Kör utcában

⁴⁵ WEKERLE 1907.

⁴⁶ *Képviselőházi irományok* 24. (1906), 841. 288.

⁴⁷ *Építő Ipar* 36. 27. (1912. július 7.) 264.

⁴⁸ *Az Újság* 5. 158. (1907. július 4.) 18.

⁴⁹ TANÁCSI IRATOK, 2178/1910.

15. Marosi Ödön Cuza Vodă 30. sz. alatti házának főhomlokzati terve, 1910 / The main façade plan of Ödön Marosi's house, 30 Cuza Vodă Street, 1910 (SJAN Mureș, Consiliul orașului, 2178/1910)

A homlokzatrajz négytengelyes (15. kép). A klinkertéglával burkolt lábazatot a homlokzat első tengelyében két pinceablak tagolja, míg a harmadik és a negyedik tengelyben egy-egy vakablak. Az első tengely háromosztatú, szegmensíves záródású ablakának és a negyedik tengely bejárati ajtajának keretét stilizált zárókő tagolja. A második és harmadik tengely ablakainak felső sarkait leszelték, ezeket kiterjedt, álló téglalap alakú, keretezett mezők kötik össze. Az első és ötödik tengelyben lévő ötszög oromzatot profilozott koronázópárkány kapcsolja össze. A két orommezőt függőlegesen rovátkolt vakolatdísz tölti ki. A tetőn háromszög alakú padlásablak látható.

A mai állapot néhány részletében eltér az eredeti tervtől, ami a kivitelezés során bekövetkezett változtatásokkal, illetve a későbbi beavatkozással magyarázható. A homlokzat síkjából enyhén kiemelkedő első tengelyt sávozott lizénák szegélyezik. A szegmensíves záródású, háromosztatú ablakot egyszerű könyöklőpárkány és sima felületű vakolatsáv foglalja keretbe. A második és harmadik tengely trapézban záródó ablakát is egyszerű vakolatsáv keretezi, tagolt könyöklőpárkánnyal. A homlokzatsíkból kissé kiugratott negyedik tengelyt is sávozott vakolatsáv szegélyezi. A bejárati ajtó faszerkezete és ablakrácsa eredeti, utóbbit kovácsoltvas sokszögek, egymásra merőleges lemezek és apró korongok alkotják (16. kép). Az első tengely trapéz alakú sarokornamensekkel keretezett oromzatát sima felületű vakolatsáv szegélyezi, az orommezőt egy ötszögű, vakolatkeretes falmélyedés díszíti. A homlokzatot a második és harmadik tengelyben profilozott koronázópárkány zárja le. A negyedik tengely oromzatának díszítése igazodik az első tengely oromzatának kiképzéséhez, itt azonban hiányoznak a sarokdíszek és az orommezőt díszítő falmélyedésnek nincs kerete.

16. Marosi Ödön házának bejáratí ajtaja / The main entrance of Ödön Marosi's house

Nagy Jenő háza (Cuza Vodă 27.)

A már említett Bíró-féle gyümölcsöskert parcellázását követően Nagy Jenő marosvásárhelyi festő-mázoló vásárolta meg a IV. Béla király útjára nyíló 872/18 hrsz. új telket.⁵⁰ Valószínű, hogy azonos azzal a Nagy Jenővel, aki Nagy Dezsővel közösen végezte az 1907-ben átadott Városháza festő és mázoló munkáit.⁵¹ A levéltári források alapján Nagy Jenő 1911. augusztus 3-án fordult a városi tanácshoz a IV. Béla király úti „puszta telkén” tervezett építkezés – egy földszintes, részben alápincézett, téglafalú és cserépfedelű lakóház, valamint egy faskamra – engedélyezésének ügyében.⁵² Az építkezési bizottság helyszíni szemlét követően a városi tanács augusztus 16-án bocsátotta ki az építkezési engedélyt. A helyszíni szemlén felvett jegyzőkönyvben Klosz Bálint, helyi építési vállalkozó szerepel „bejelentett szakértőként”. Klosz a kényomatos terveket a másolat elkészülte után írta alá mint „vállalkozó”, így elképzelhető, hogy a terveket nem ő készítette, csupán a kivitelezést vállalta. Az elkészült lakóház használatbavételének engedélyezését a tulajdonos 1911. november 24-én kérvényezte, kérésének a városi tanács a december 29-én kibocsátott engedéllyel tett eleget.

A kiviteli dokumentációban összesen három, kényomatos tervlap maradt fenn, az épület homlokzatraja, a földszint alaprajza, illetve az alapozás és pince terve. A terven az U alaprajzú épület belső udvarára a második tengelyben nyíló keskeny kapualj vezet. Az udvari lépcsőn megközelíthető, hét helyiséget magába foglaló déli szárny bejárata egy előszobába nyílik. Innen ajtó vezet az első lakószobába, mely-

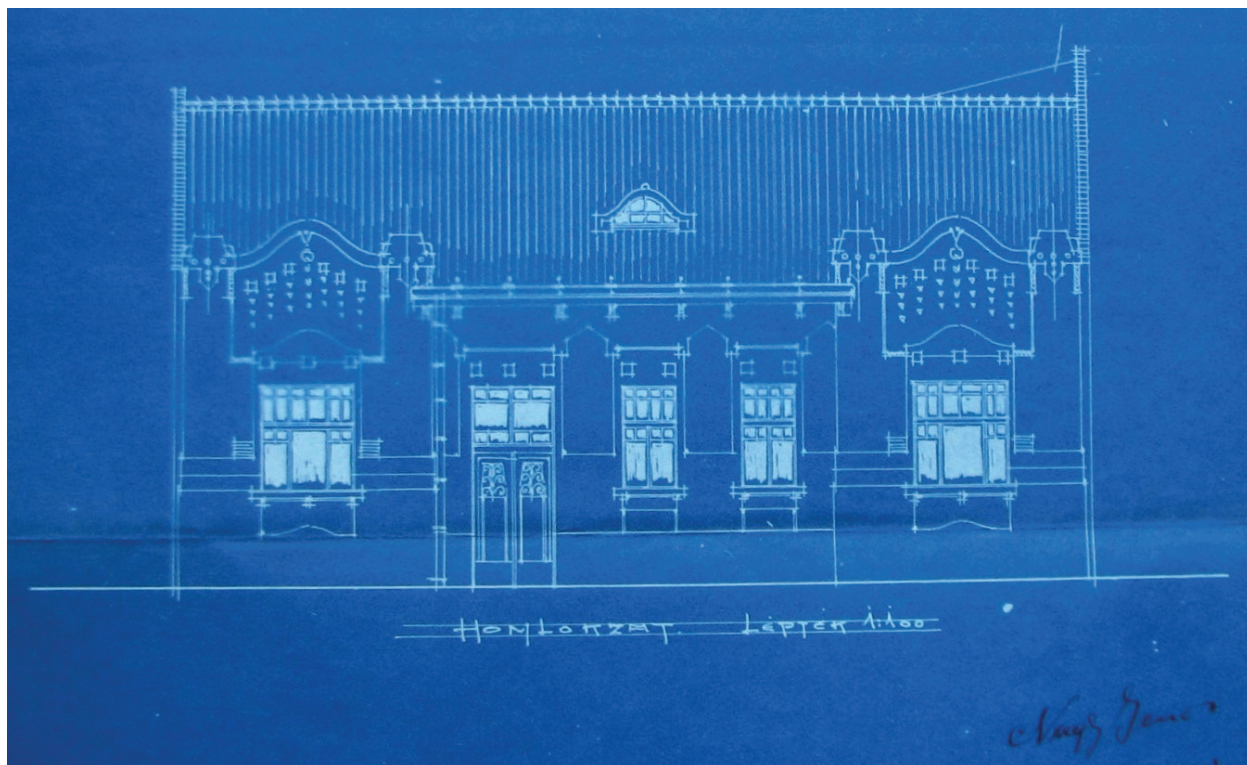
nek ablaka az udvarra néz, és ahonnan az utca felőli második lakószoba is nyílik. Az első lakószobából ajtó vezet az ablakával az előszobára néző fürdőbe. Az előszoba második ajtaja hátrafelé, a konyhába vezet, ahonnan a kamra is megközelíthető. Az illemhely egyetlen ajtaja az utcafronttal párhuzamos tornácról nyílik. A nyolc helyiséget magába foglaló, kéttraktusos északi szárny bejáratát egy nyitott, udvarra néző tornácra helyezte a tervező. A tornácról közelíthető meg az illemhely, az előszoba és az utcára néző bolthelyiség. Az előszobából balra a konyha, ebből pedig a kertre néző kamra nyílik. Az előszobából előre két külön bejáratú lakószoba helyezkedik el a második traktusban: a hátsó ablaka kertre néző (akárcsak az innen nyíló fürdőszoba), a második pedig az utcára.

A tervlapon szereplő öttengelyes homlokzat szimmetrikus kiosztású (17. kép). Hangsúlyos eleme a homlokzatsíkból enyhén kiemelkedő, két szélső tengely, melyeket a széles, négyzetes formájú ablakok, az attika-szerűen az ereszvonál fölé magasodó, geometrikus oromdíszek közé fogott hullámoromzatok, valamint a gazdagabb homlokzati dekoráció emel ki. A nagy méretű ablakokat alul ívelt kötény díszíti, és enyhén ívelt, vakolatból kialakított szemöldökmezőjük összekapcsolódik az íves orommező geometrikus díszítésével. A második-negyedik tengelyben, a bejárat által megszakítva, lábazat fut végig. A második tengelyben elhelyezkedő bejáratí ajtó, valamint a harmadik és ne-

⁵⁰ TANÁCSI IRATOK, 380/1912.

⁵¹ KERESZTES 2000, 60.

⁵² TANÁCSI IRATOK, 7164/1911.

17. Nagy Jenő házának főhomlokzati terve, 1911 / The main façade plan of Jenő Nagy's house, 1911
(SJAN Mureș, Consiliul orașului, 380/1912)

gyedik tengely ablaka egyenes záródású, vakolatból kialakított keretezésük geometrikus díszítésű. A kis kiülésű, első és negyedik tengely oromzatát profilozott koronázópárkány köti össze. A nyeregtető főhomlokzati síkjának középtengelyében az oromzatok formáját idéző padlásablak helyezkedik el. A terveken ugyan egy gazdagon díszített homlokzat jelenik meg, az ornamentika ábrázolása csupán hozzávetőleges, a részletek elnagyoltak.

A négytengelyes utcai homlokzat mai állapota és a tervek között számottevő eltérés mutatkozik. Az első tengely hullámoromzata hiányzik, csupán két vakolt fül és az ereszvonal fölötti eltérő cserepezés utal rá. A padlásablakot a homlokzatrajz alapján kiviteleztek. A terven megjelenő homlokzatdíszítés szinte teljes egészében hiányzik, a felületet a későbbiek során felvitt jellegtelen, szürke kőporos vakolat uralja. A nyílászárók mellett a bejárati ajtó utal a homlokzat eredeti igényességére (18. kép). A kidomborított rozettával és gombokkal díszített kilincs és a rozetta formájú kilincspajzs, valamint az ajtószárnyak fölötti fűrészfogas faragás a historizmus, míg az ajtószárnyak két elnyújtott trapéz alakú ablaka, rajtuk a lírát formázó ablakráccsal, már a szecesszió formavilágát idézi.

Özv. Szöllőssy Józsefné Szabó Zsuzsa háza (Cuza Vodă 31.)

1911-ben, az egykori Bíró-féle gyümölcsöskert felparcellázását követően özv. Szöllőssy Józsefné Szabó Zsuzsa marosvásárhelyi lakos vásárolta meg a 872/16 hrsz. telket.⁵³ Özv. Szöllőssyné 1911 áprilisában fordult a városi tanácshoz a Kör utcai „puszta telkén” tervezett építkezés – egy földszintes, részben alápincézett, téglafalú és cserépfedélű lakóház, valamint egy fáskamra – engedélyezésének ügyében.⁵⁴ Az építkezési bizottság jegyzőkönyvében Várady Árpád szerepel „bejelentett szakértőként”. A városi tanács május 16-án bocsátotta ki az építési engedélyt. Az elkészült lakóház használatbavételét a tulajdonos 1911. szeptember 16-án kérvényezte, kérésének a városi tanács az október 21-én kelt engedéllyel tett eleget.

A kiviteli dokumentációban összesen két, kéknymatos tervlap maradt fenn, az épület homlokzat- és metszatrajza, illetve a földszint alaprajza és az alapozás-alápincézés terve, melyeket a városi ta-

⁵³ TANÁCSI IRATOK, 380/1912.

⁵⁴ TANÁCSI IRATOK, 3734/1911.

18. Nagy Jenő házának bejáratí ajtaja, 2016 /
The main entrance of Jenő Nagy's house, 2016

nács az 1911. május 9-én tartott ülésén tárgyalt és hagyott jóvá. Bár a terveken nem jelenik meg a tervező neve, az U alaprajzú, közös válaszfallal rendelkező, két lakrészt magába foglaló lakóház kiosztásának és közlekedési rendszerének kialakítása több részletében is hasonlóságot mutat Várady Árpád saját tervezésű villájával, ami megerősíti azt, hogy a terv a kivitelező, Várady Árpád irodájában készülhetett.

A tervrajzon fedett kapualj vezet a zárt belső udvarra. A C alaprajzú, hátul kereszt-szárnnyal lezárt épület két lakást foglal magába. Az utcafrontos lakrész lépcsőn megközelíthető előszobájából előre egy tágas szoba nyílik, balra pedig két egymásba nyíló helyiség néz az utcára. Ebből a második szobából nyílik a fürdőszoba, melyet a terven egy átjáró folyosó köt össze a kissé hátrébb tolt, udvarról is megközelíthető konyhával. Az átjáró, az erről nyíló illemhely és fürdőszoba ablakai az általuk három oldalról közrefogott, a tűzfalban kialakított világítóudvarra néznek. Az előszobából nyíló köztes szobát egy-egy ajtó kapcsolja össze a második utcára néző szobával és az átjárófolyosóval. A megoldás, a tervrajz „átjáró” feliratával, valamint a mellékhelyiségek által közrefogott világítóudvar ötletével együtt, a Várady-villa alaprajzi elrendezésére emlékeztet.

A második lakrész bejárata előszobába vezet. Az előszoba bal oldalán helyezkedik el az udvarra néző konyha és a hozzá kapcsolódó kamra. Az előszoba udvari bejáratával szemben az illemhely kapott helyet, egy légaknára néző ablakkal. Az előszobából jobbra haladva az első lakószoba következik. Ablaka szintén a belső udvarra néz, és innen nyílik a lichthof ablakos fürdőszoba. Az első lakószobából közelíthető meg a második, udvarra néző lakószoba, melynek fala közös az első lakrészhez tartozó konyhával.

A tervlap öttengelyes homlokzatán egyszerű lábazat fut végig. A homlokzatsíkból enyhén kiemelkedő első tengelyben nyíló kapu lezárása trapéz formájú, vakolatból kialakított keretezése egyszerű. A következő négy tengely ablakai hangsúlyos könyöklőpárkánnyal rendelkeznek, lezárásuk trapéz formát követ, egyszerű vakolatkerettel. Az ablakközöket azonos kialakítású, ötszög alakú vakolatmezők díszítik. A letisztult mértani formákkal díszített homlokzatot hangsúlyos, tagolt főpárkány zárja le.

Az utcai homlokzat mai állapota és a tervlapon megjelenő kialakítás közötti eltérések későbbi beavatkozások eredményei. Míg a terv kapubejáratának lezárása az ablakokéhoz hasonlóan trapéz formát követ, magassága pedig az ablaksoréval azonos, a mai bejárat jóval alacsonyabb, mivel a kapualj felső felében egy körablakkal megvilágított helyiséget alakítottak ki. A trapéz lezárású ablakokat simított felületű vakolatsáv keretezi. A bejárat bal oldalán egy lemezpárkány-csonk, valószínűleg egykori díszítő párkány maradványa látható. A mai állapot nem tükrözi a homlokzatrajz ornamentikáját, az ablakokat befoglaló felületnek ecsettel modellált vakolat, a bejárat tengelyének pedig a felületén elsimított höbörös vakolat kölcsönöz sajátos textúrát, mindkettő évtizedekkel későbbi.

19. Bocsánczy Márton házának bejárati ajtaja / The main entrance of Márton Bocsánczy's house

20. Bocsánczy Márton házának ablaka / Window from Márton Bocsánczy's house

Bocsánczy Márton háza (Cuza Vodă 37.)

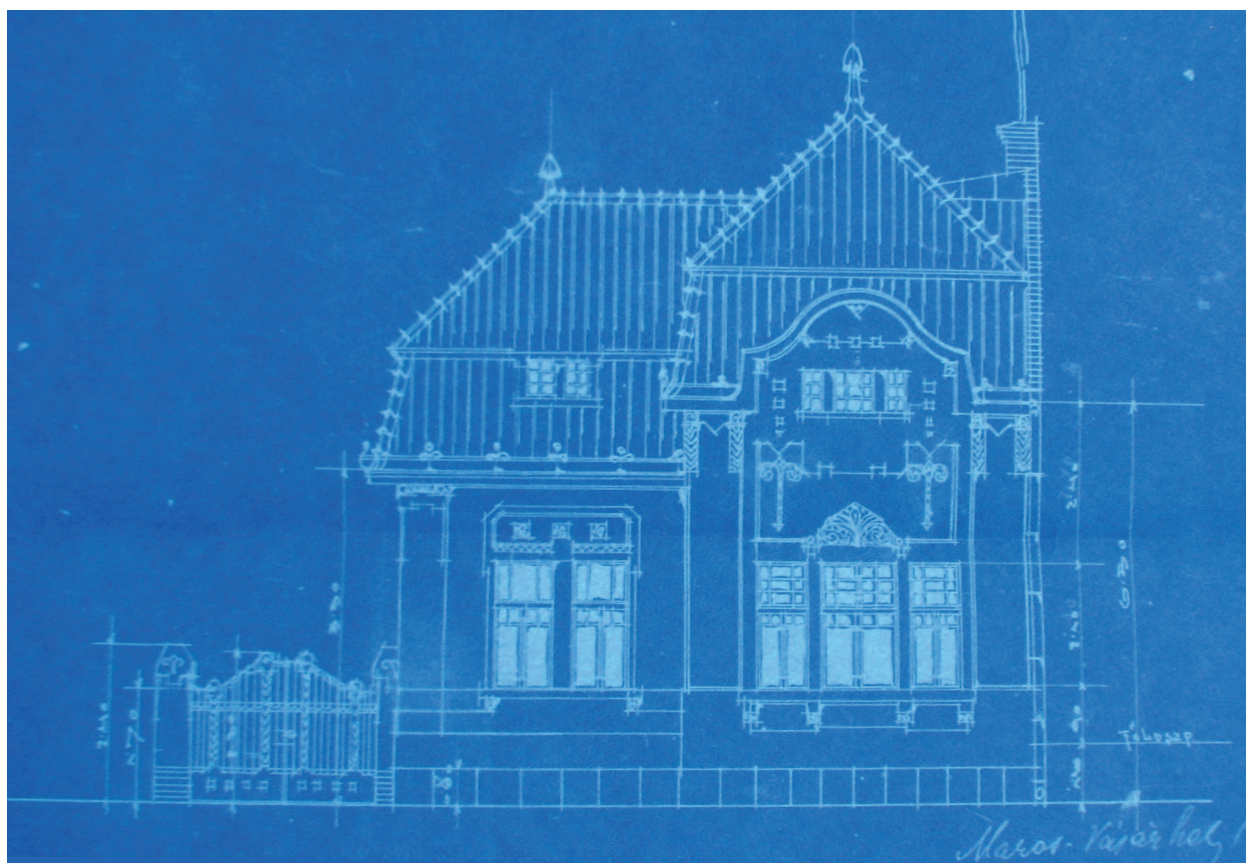
Az egykori Bíró-féle gyümölcsöskert felparcellázását követően a 872/13 hrsz. telket Bocsánczy Márton marosvásárhelyi kereskedő vásárolta meg 1911-ben.⁵⁵ Bocsánczy 1897-ben alapította méteráru kereskedését. Főtéri boltjában különféle vásznak, fehérneműk, függönyök, szőnyegek, de „teljes mennyasszonyi kelengyék” is kaphatók voltak. Bocsánczy 1911. május 24-én fordult a városi tanácshoz a IV. Béla király útján lévő „puszta telkén” tervezett építkezés – egy földszintes, részben alapincézett, téglafalú és cserépfedelű lakóház – engedélyezésének ügyében.⁵⁶ Az építkezési bizottság helyszíni szemlét követően a városi tanács június 22-én kibocsátotta az építkezési engedélyt. A szemle alkalmával felvett jegyzőkönyvben Bustya Lajos szerepel „bejelentett szakértőként”, tehát a kivitelezés felelőseként, így valószínűleg a tervek elkészítése is hozzá kapcsolható. Az elkészült lakóház használatbavételének engedélyezését Bocsánczy 1911. október 25-én kérvényezte, a városi tanács pedig december 14-én adta meg.

A kiviteli dokumentációból hiányoznak a lakóház tervei, helyükön egy elismervény található, a következő szöveggel: „A tervrajzot rövid használatra átvettem. Mv. 913. XII/3”. Az aláírás – „Csernáth” – alapján valószínűleg Csernáth István hivatali segédmérnök emelte ki a tervet 1913 decemberében, ám az nem került vissza a helyére.

Ma az öttengelyes homlokzaton terméskövel burkolt lábazat fut végig. A kis kiülésű első tengelyben nyílik a félköríves kapuzat, szerkezetében klasszicizáló kereteléssel: a keretszárak helyén a vakolatfelület kváderezett, az egyszerű vállpárkányokról induló, vakolt félköríves keretet sugárirányú sávozás díszíti. Zárókövét azonban már stilizált magyaros népi motívumok díszítik (19. kép). A négy egyenes záródású ablak keretelése a füles kialakítást idézi, a szárakon vállmagasságban függőlegesen rovátkolt mezőkkel díszítve, tört íves záródású szemöldökmezőjüket pedig stilizált népi szív-motívumok és levéldíszek töltik ki. A négy ablakot vállmagasságban kis kiülésű lemeztaggal lezárt, keskeny, homorú vakolatsáv köti össze. A szemöldököket a szárak vonalában egy-egy domború rozetta szegélyezi (20. kép). A homlokzatot a jobb szélén sarokarmírozást imitáló, kis kiülésű korongból induló, három függővel díszített pilaszter határolja, és gazdagon tagolt koronázópárkány zárja le. Összességében a homlokzat sajátos példája a helyi századfordulós építészetnek: bár ornamentikájában hangsúlyosak – az 1911-ben Marosvásárhelyen is megkésettnek számító – „magyaros” díszítőmotívumok, szerkezete a historizmus hagyományait követi.

⁵⁵ TANÁCSI IRATOK, 380/1912.

⁵⁶ TANÁCSI IRATOK, 4917/1911.

21. Bíró Ármin házának főhomlokzati terve, 1911 / The main façade plan of Ármin Bíró's house, 1911
(SJAN Mureş, Consiliul oraşului, 9054/1912)

Bíró Ármin háza (Cuza Vodă 39.)

A Bíró-féle gyümölcsöskert felparcellázását követően az egyik örökös, Bíró Ármin postatiszt építkezett a 872/12 hrsz. telken. A tulajdonos 1911. szeptember 29-én fordult a városi tanácshoz a IV. Béla király úti (egykori Kör utca) „puszta telkén” tervezett építkezés – egy földszintes, részben alapincézett, téglafalú és cserépfedelű lakóház – engedélyezésének ügyében.⁵⁷ Az építkezési bizottság kötelező helyszíni szemléjét követően a városi tanács október 19-én kibocsátotta az építkezési engedélyt. A helyszíni szemle alkalmával felvett jegyzőkönyv szerint ifj. Csiszár Lajos volt a „bejelentett szakértő”, tehát a kivitelezés lebonyolításáért felelős vállalkozó. A lakóház használatbavételének engedélyezését a tulajdonos 1912. augusztus 9-én kérvényezte, a tanács azonban elmarasztalta, mivel az épület ajtóí és ablakai ekkor még nem voltak felszerelve, a falak nedvesek voltak, és a padozat sem készült el. Kérésének végül a városi tanács szeptember 30-án kibocsátott engedéllyel tett eleget. Az építkezés idején a telek a Bíró-örökösök közös tulajdonát képezte, Bíró Ármin csak rövid idővel a lakóház befejezése után vált hivatalosan a telek kizárólagos tulajdonosává.⁵⁸

A kiviteli dokumentációban három kényomatos tervlap – homlokzatrajz Csiszár szignójával, alaprajz és alapincézés terve, illetve a keresztmetszet és udvari homlokzat – maradt fenn, melyeket a városi tanács 1911. október 10-én tartott ülésén hagyott jóvá. A terven a kissé szabálytalan téglalap alaprajzú lakóház összesen tíz helyiséget foglal magába. A szomszédos ház tűzfalára néző, nyitott teraszra került az előszobába vezető főbejárat, innen nyílik az utcára néző nappali és ebédlő. Ajtó kapcsolja össze az ebédlőt és a teraszra néző hálósobát, utóbbiból nyílik a fürdő. Az ebédlőből egy „átjáró” elnevezésű és a légaknára néző folyosó indul. Innen az illemhely, a cselédszoba és a hálósoba is megközelíthető. A cselédszobából ajtó vezet a konyhába, ami közvetlen kijáráttal rendelkezik az udvar hátsó részében elhelyezkedő második teraszra. A konyhából nyíló kamra ablaka a teraszra néz.

⁵⁷ TANÁCSI IRATOK, 9054/1912.

⁵⁸ TANÁCSI IRATOK, 380/1912.

22. Bíró Ármin házának kapuja / The front gate of Ármin Bíró's house

23. Bíró Ármin házának homlokzati részlete / Detail of the main façade from Ármin Bíró's house

A homlokzatrajzon megjelenik a ma is álló, zömök kapulábak közé fogott díszes, kovácsoltvas kapu (21. kép). Ábrázolásmódja kissé elnagyolt, ám a szabályos mértani elemek hangsúlyosak a díszítésében. A főhomlokzatot három pilaszter és a tömegformálás osztja két szakaszra: az első két ablak tagolja, a másodikat széles hármaskör ablak töri át és kis kiülésű rizalitban kiemelve, íves oromzattal magasodik pavilonszerűen az eresztvonal fölé, tört tetővel hangsúlyozva. A lábazat kőlapokkal burkolt. A kapu felőli két ablak közös könyöklőpárkányát két konzol támasztja alá, közös keretezésük szintén mértánias, a szemöldökmezőt három négyzet alakú ornámens díszíti. A két pilaszter által közrefogott rizalit hármaskör ablaka alatt is összefüggő könyöklőpárkány húzódik, melyet négy konzol tart. A középső ablak szemöldökében hangsúlyos, ám csupán vázlatos indás díszítés, a két szélső fölött pedig magasabbra helyezett volutás ornámentségek láthatók. A rizalitot lezáró hullámoremzatot három kis, egyenes záródású padlásablak töri át. Ezekből balra, az első két homlokzati ablak tengelyében két egyenes záródású tetőtéri ablak nyílik. Bár a homlokzatornamentika ábrázolása kissé elnagyolt, összetettsége és részletgazdagsága így is nyilvánvaló.

A terv és a homlokzat mai állapota között számottevő eltérés nem mutatkozik, a kisebb különbségek zömmel a kivitelezés során bekövetkezett változtatásokkal magyarázhatók. Az utcavonalas, szabadon álló lakóház északon tűzfalal épült, délen az udvarra néz. A tervlapon is megjelenő kovácsoltvas kaput két, felső részén legömbölyített kapuláb tartja, a két mozgatható szárnyal és gyalogkapuval ellátott vasszerkezet főként négyzet és háromszög alakú lemezekből áll (22. kép). Az épület déli sarkát falsíktól enyhén elemelkedő pilaszterpár szegélyezi. A fejezetek kialakítása a hagyományos oszloprendek geometrikus átértelmezésén alapul, ennek eredményeként két kubusos voluta, a tojásléces kimát helyettesítő kis gömbösor és három, kis kiülésű korong alkotja a díszítését. A fejezet két oldalán egy-egy vékony, szalagfonatos, színes mozaiksáv függ, melyek a pilaszter törzsének felső harmadáig érnek. Az első két, egyenes záródású ablakot összefüggő könyöklőpárkány kapcsolja össze. Vakolatkeretük szabályos szögekben hajlik, kubusos formákat alkotva. A két szemöldökmező alsó peremét egy-egy apró mozaikkörök közé fogott, vízszintes mozaiksáv díszíti. Az asztalosszerkezetek kétnyílósak, vízszintes osztóikat hullámszalag díszíti, fölötté sűrű négyzetes osztású, rögzített szárnyrésszel.

A rizalitot két sima törzsű pilaszter fogja közre, lábazatuknak egy vízszintes, sűrűn rovátkolt vakolatsáv felel meg, míg fejezetüket egy elnyújtott, kissé kubusos volutapár közé ékelt, stilizált népies virágmotívum díszíti. A nyaktagból szalagfonatos mozaiksáv indul. A rizalit hármaskör ablaka esetében két keskenyebb, egyszárnyú ablak fogja közre a nagyobb, két nyitható szárnyal rendelkező ablakot. Asztalosmunkájuk megegyezik az első két tengelyben lévővel, keretezésük azonban eltérő. Szemöldökükben egy elnyújtott U alakú, mélyített mezőbe helyezett, kiülő tükrökben középen dús, hullámzó levélmotívum látható, amit egy-egy hasonló, de elnyújtott levélmotívum fog közre. A kiülő tükrök több ponton négyzetesen bevágott, ezeket a mezőket összesen hat apró mozaikkorong tölti ki. A két szabályos volutával és stilizált virágmintával díszített, íves lezárású oromzat tengelyében lévő három, mélyített mellvédés tetőtéri ablak a hármaskör ablak osztásához aránylik (23. kép). A házat manzárdtető fedi, melyet a rizalit vonalában pavilonszerű kialakítással, a két kapu felőli homlokzati tengelyében egy, az oromzattal harmonizáló, íves záródású, üvegezett ablak tör át.

Nemes Ferenc házai (Cuza Vodă 35. és Tudor Vladimirescu 21.)

Nemes Ferenc 1912. május 11-én fordult a városi tanácshoz a IV. Béla király úton, valamint a Tisza Kálmán utcában tervezett építkezés – két földszintes, részben alápincézett, téglafalú és cserépfedélű lakóház, illetve egy istálló – engedélyezésének ügyében. Az építkezési bizottság helyszíni szemlét követően a városi tanács június 14-én bocsátotta ki az építési engedélyt. A kérelemben és a helyszíni szemlén felvett jegyzőkönyvben is ifj. Csiszár Lajos szerepel „bejelentett szakértőként”. Bár a terveken nem szerepel a tervező aláírása, valószínű, hogy azok is Csiszár irodájában készültek. A ház használatbavételének engedélyezését a tulajdonos 1913. április 22-én kérvényezte, kérésének pedig a városi tanács április 29-én kibocsátott engedéllyel tett eleget.⁵⁹ Az alábbiakban a IV. Béla király útra néző házat mutatjuk be részletesebben.

A kiviteli dokumentációban négy, kényomatos tervlap – alaprajz, alapozás és alápincézés terve, metszetráaj és homlokzatráaj – maradt fenn, melyeket a városi tanács 1912. június 7-én

⁵⁹ TANÁCSI IRATOK, 5176/1913.

24. Nemes Ferenc Cuza Vodă utcai házának részlete / Detail of the main façade from Ferenc Nemes's house of Cuza Vodă Street

25. Nemes Ferenc Tudor Vladimirescu utcai házának részlete / Detail of the main façade from Ferenc Nemes's house of Tudor Vladimirescu Street

tartott ülésén tárgyalt és hagyott jóvá. A két lakóház alaprajza egyazon tervlapon található. A IV. Béla király úti ház egy kilenc helyiségből álló lakrészt és egy gazdasági épületrészt (kocsiszín, „zabos magtár”, istálló és fáskamra) foglal magába. Az utcáról fedett kapubejáró vezet az udvarba. A lépcsővel ellátott, nyitott verandáról közelíthető meg az előszobába vezető főbejárat. Ez az előszoba köti össze a lakóház helyiségeit, a konyha és a kamra kivételével. Az előszobából nyílik tehát az első, udvarra néző szoba, melynek nyugati végződése félköríves, a másik két szoba, utcára néző ablakkal, a verandára néző hálószoba, valamint az illemhely. A hálóból és az egyik utca felőli szobából egyaránt ajtó vezet a fürdőszobába. Bár a konyha a hálóból is megközelíthető, főbejárata a verandán található, udvari ablakkal. A szintén udvari ablakos kamra a konyhából nyílik.

Az egykori Tisza Kálmán utcai⁶⁰ lakóház alaprajzi elrendezése hasonló megoldásokkal él. Az utcáról fedett kapubejáró vezet az udvarba. A verandáról nyílik a konyha és az előszoba, ahonnan – az egyik utcára néző szoba kivételével – a ház minden helyisége megközelíthető. Az előszobában található a konyha második ajtaja, a kamráé, az illemhelyé és az első utcára néző szobáé (a hozzá tartozó fürdővel), valamint az ebédlő. A trapéz alaprajzú ebédlő az udvarra néz, és innen nyílik a második utca felőli szoba.

A tervlapon a IV. Béla király úti lakóház négytengelyes homlokzatán terméskővel burkolt lábazat fut végig. Az első tengelyben az egyenes záródású, kétszárnyú kapuzat üvegezett felülvilágítóval rendelkezik. Szemöldökmezőjét két levéldíszes betét díszíti. A második és harmadik tengely egyenes lezárású ablakai fölött ismétlődik a díszítés. A homlokzatsíkból enyhén kiemelkedő, pilaszterek által szegélyezett negyedik tengelyben háromosztatú, egyenes záródású ablak nyílik. A fektetett téglalap alakú kartusokkal díszített ablakkötény fölött tagolt könyöklőpárkány húzódik. A szemöldökmezőt itt is levéldíszes betétek töltik ki. Karcsú pilaszterek alkotják a nyílások keretezését, összekapcsolva a lábazatot és a profilozott koronázópárkányt. Az ablakközöket ívelt, kőporos vakolatból képzett mezők díszítik. A negyedik tengelyt volutákkal szegélyezett, orommezőjében stilizált népies motívumokkal ékes oromzat hangsúlyozza.

A homlokzat mai állapota és az eredeti terv között több kisebb eltérés figyelhető meg, többségükben a részletmegoldások kivitelezés során történt újragondolásának eredményei. A kapu terven megjelenő asztalosmunkáját lecserélték, helyén garázs- és egyben bejáratú ajtó áll, keretezése azonban fennmaradt: két oldalán az ablakkönyöklők magasságáig felfutó lábazati terméskőburkolatból két pálcstag indul és metsz egy kis kiülésű lemezpárkányt. A két metszéspontot a magyaros népi és úri hímzésmintákból merítő, stilizált virágmotívum díszíti. A pálcstag-párok közötti keskeny mezőt hasonló mintasor tölti ki, mely az ablakok felső harmadának magasságában megszakad. A kapu fölötti szemöldökmezőt két, kazettába foglalt, dús palmettamotívum díszíti. A két kazetta között kis méretű, ívesen zárt, vakolatba mélyített tükröt láthatunk.

A nyílásközöket a pálcstag-párok közé ékelte, felül ívesen tagolt vakolattükrök töltik ki. A két ablak szemöldökmezőjét szintén egy-egy méretes palmetta díszíti. A kapu és az ablakok regiszterében konzolszerű, háromszögű pajsra helyezett indadíszek sora helyettesíti a koronázópárkányt. A rizalittal kiemelt negyedik tengely ablakát a már bemutatott pálcstag-pár keretezi, szemöldökmezőjében egy egész és két félbevágott palmettát láthatunk. Az ablaknyílás két oldalát vakolatsávok díszítik, fölöttük ismét megjelennek a hullámos lezárású mélyített tükrök. A rizalitot lezáró hullámoromzat orommezőjében három, négyzet alakú lapokra applikált, stilizált virágornamens látható, fölöttük magyaros virágmotívum (24. kép).

A tervlapon a Tisza Kálmán utcai lakóház háromtengelyes homlokzatán egy terméskővel burkolt, párkánnyal lezárt lábazat fut végig. A kis kiülésű rizalittal kiemelt és egy-egy pilaszter által szegélyezett első tengelyben két kisebb méretű, egyenes lezárású ablak helyezkedik el. Könyöklőpárkányuk és kőporos vakolatból kialakított, ívelt lezárású keretezésük közös. A szemöldökmezőt egy-egy fektetett téglalap alakú kartus díszíti a nyílások tengelyében. A második tengely háromosztatú ablakának kötényében három fektetett téglalap alakú, koronggal díszített kartus látható, könyöklőpárkánya profilozott. A kőporos felületű vakolatkeret többszörösen ívelt. A harmadik tengelyben elhelyezkedő kapu két mozgatható szárnyal és egy üvegezett felülvilágítóval rendelkezik. A homlokzaton gazdagon tagolt koronázópárkány fut végig. Az első tengelyben lévő oromzatot két zömök oszlop fogja közre, az orommezőt kőporos vakolatmező és stilizált népi ornamentek díszítik (25. kép). Míg a terven a homlokzatszínt hangsúlyos eleme a kőporos és simára

⁶⁰ Ma Tudor Vladimirescu utca 21.

vakolt felületek váltakozása, a Poklos patakra néző mai homlokzatról ez a megoldás hiányzik. Az első tengelyt szegélyező pilaszterek fejezetére stilizált csiga- és szívmotívumos levéldísz került. A kapu fölötti dús, palmettaszerű levélornamensek kialakítása megegyezik a Cuza Vodă utca 35. szám alatti lakóházával. Eltérés csupán az enyhén elnyújtott korong alakú, levéldíszes stukkódíszek esetében mutatkozik.

Építészeti és stíluskérdések

Az egykori Kör utca stíluspluralizmusának talán legsajátosabb példája Pünkösti Ferenc lakóháza. Bár a tervező kiléte kérdéses, a városi tanács által jóváhagyott tervek minősége alapján valószínűsíthető, hogy maga Pünkösti, a helyi kőművesmester készítette őket. A Marosvásárhelyen egyedinek számító homlokzatornamentika – mely a terveken nem jelenik meg – a florális szecessziót idézi, míg a homlokzat tömegalakítása egyértelműen a historizmusra jellemző. Kérdéses tehát, hogy az igényes kivitelű épületplasztika kialakításában pontosan milyen szerep jutott Pünköstinek: saját elképzelése valósult-e meg vagy egy épületplasztikára szakosodott mesteré.

A Városháza és Kultúrpalota „közelsége” – térben és stílusreceptióban egyaránt – kiindulópontként szolgálhat a Kör utcai lakóházakat érintő stíluskérdésekkel kapcsolatban. Bár a két épület nyilván nem szolgálhatott a lakóházak közvetlen előképeként az épülettípusok teljesen eltérő funkciója miatt, közvetett hatással azonban számolhatunk. A két középület befolyásolhatta a lakóházak homlokzati ornamentikájának stílusát, ahogy tervezőik ízlését és az ornamentikában alkalmazott formavilágot is. A homlokzatok tömege többé-kevésbé alkalmazkodott a historizmus hagyományaihoz, mindössze díszítésükben tekinthetők „magyarosnak” vagy szecessziósaknak. Utóbbi esetében főleg mértánias formák, geometrikus díszítőelemek alkalmazásával számolhatunk. A „magyaros” díszítőmotívumok esetében az előképek a népművészetre vezethetők vissza. Huszka József vagy Malonyai Dezső gyűjtése és gazdagon illusztrált munkái népszerűnek számítottak a korszakban, de a művészeti-építészeti szaksajtóban is gyakran jelentek meg népművészeti gyűjtések illusztrációi vagy ezek alapján készült, stilizált díszítőmotívumok. A *Magyar Iparművészet* 1899-es, júliusi számában „magyar díszítmények” elnevezésű ornamensekkel illusztrálták Huszka József A régi hazai ornamentika címmel írt válaszát Hampel József hasonló értekezésére.⁶¹ Lechner Ödön és a Lechner követőinek tekintett építészek – a Marosvásárhelyen jól ismert Komor és Jakab páros, illetve a Vágó fivérek vagy épp Lajta Béla – munkái is szolgálhattak ihletforrásként.

A Komor Marcell és Jakab Dezső 1905–1906-ban készült tervei alapján 1906–1908-ban kivitelezett Városháza tervpályázatán a Kör utcában több házat építő Várady Árpád is indult, Schneider Ivánnal közösen. A „Bem apó” jellegű, historizáló és kevésbé kiforrott pályatervet – melynek homlokzata a bíráló bizottság értékelése alapján „bár nagy apparátussal kigondolt, de alapjában véve kissé száraz és mégis túlhalmozott kiképzésű” – megvásárolták.⁶² A Városháza épületének kivitelezését Csiszár Lajos nyerte el,⁶³ akinek a nevével több lakóház (Bíró Ármin és Nemes Ferenc) kapcsán is találkozunk. Az 1908–1911-ben szintén a Komor–Jakab páros által tervezett és 1911–1913-ban felépült Kultúrpalotánál Csiszár és Várady közvetetten bár, de érintett volt a kivitelezésben. Az első, 1910 márciusában meghirdetett versenytárgyaláson mindketten indultak, és az összes kiviteli munkára nyújtottak be árajánlatot. Az árlejtést áprilisban megismételték – valószínűleg a Wayss G. A. és társa beton és vasbeton építési vállalat panaszra nyomán, mivel az első kiírás több pontban nem volt megfelelő – és a kiviteli munkákat végül a Grünwald testvérek és a hozzájuk társult Schiffer Miksa nyerték el, ami Csiszárt felháborította.⁶⁴

Bár a tanulmány nem térhet ki részletesen a Kör utcában működő építészeti és építőmesterek munkásságára, néhány adat felsorolása szükséges a kontextus vázlatos bemutatásához. Várady Árpád (1882–1967) a marosvásárhelyi ipariskolában kezdte, majd a budapesti Felső Ipariskolában folytatta tanulmányait.⁶⁵ A városháza tervpályázatán budapesti illetőségű építészekként indultak Schneider Ivánnal. Hazatérését követően a város egyik keresett vállalkozója lett, aki a lakóházépítészet mellett középítkezések kivitelezésében is egyre gyakrabban vett részt. A legtöbb esetben ifj. Csiszár Lajos

⁶¹ *Magyar Iparművészet* 2. 4. (1899. július) 149–157.

⁶² MAGYAR PÁLYÁZATOK 3. 6. (1905. szeptember 13.) 31.

⁶³ VÁRALLYAY 2010, 97.

⁶⁴ VÁRALLYAY 2010, 151.

⁶⁵ Lásd Szathmári Edina tanulmányát jelen kötet lapjain.

is szerepel a különféle árlejtéseken indulók listáján, és bár nem közösen pályáztak, az árajánlataik közötti különbség elenyésző.

Ifj. Csiszár Lajos (1876–1963) középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, majd 1892–1896 között a budapesti Állami Ipariskola téli építőipari tanfolyamán tanult.⁶⁶ 1896-ban elnyerte a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara 300 forintos, külföldi tanulmányútra vonatkozó ösztöndíját.⁶⁷ 1897-ben már párizsi útvjáról tett jelentést a kamarának, bemutatva néhány rajzát is.⁶⁸ 1902 februárjában építőmesteri képesítést szerzett.⁶⁹ Egy sajtóhír szerint ugyanazon év augusztusában jegyezte el Váradi Irma tanítónőt Marosvásárhelyen⁷⁰ – a menyasszony nem más, mint Várady Árpád édestestvére.⁷¹ A párizsi École des Beaux-Arts-on kívül tanulmányútjai során eljutott Svájcba, Belgiumba, Angliába, Olaszországba és Németországba is.⁷² 1904 nyarán kapott építési engedélyt a Kör 84. szám alatti, „vágóhíddal szemben” lévő építőtelepén egy irodára.⁷³ Ez ugyanazon a telken épült fel, melyen három évvel később Várady Árpád saját lakóháza és egyben irodája is, a telek közös használatát nyilván a családi kötelékek magyarázzák. A két építész több szakmai szál is összekapcsolta: 1912-ben a szaksajtó arról tudósított, hogy a marosvásárhelyi Építőiparosok Szövetségének elnöke Csiszár volt, alelnöke pedig Várady és Pontet Sándor.⁷⁴ 1913-ban közösen indultak a székelykeresztúri főgimnázium kivitelezésére hirdetett versenytárgyaláson, melyen végül nem nyertek megbízást.⁷⁵ Csiszár pályájával kapcsolatban tehát több fogódzóval rendelkezünk. Külföldi tanulmányai és aktív szakmai szerepvállalása Marosvásárhelyen felkészültségét, képzettségét és nem utolsósorban helyi befolyását jelzik. Bíró Ármán háza, mely talán a legszínvonalasabb Kör utcai lakóház az első világháborút megelőző időszakból, az építészeti igényesség kiváló példája. A kazettába foglalt, palmetta-szerű, dús levélmotívumok – a homlokzatdíszítés hangsúlyos elemei a két Nemes-ház esetében és több marosvásárhelyi házban – a szakirodalom szerint valószínűleg egyiptomi utazására és az ókori Egyiptom díszítőművészetére vezethetők vissza.⁷⁶

Keleti Béla Kolozsváron felnőtt, a budapesti Ipartanodában 1887-ben diplomát szerzett mester.⁷⁷ A Marosi Ödön számára tervezett két, „magyaros” stílusú lakóház homlokzatán alkalmazott stilizált díszítőelemek népies jellegűek. Hasonló ornamensek jelennek meg a Keleti által 1905-ben tervezett főtéri Hirschmann-ház és az 1907 folyamán kivitelezett Feigenbaum-palota homlokzatán. Feigenbaum Vilmos helyi kereskedő kétemeletes, „modern stilben épült palotája” az építkezés során történt baleset révén került be a korabeli sajtóba.⁷⁸ Marosvásárhelyi munkái, köztük a két Kör utcai Marosi-ház, tehetséges, felkészült tervezőre utalnak.

Bocsánczy Márton több homlokzati részletében ugyancsak „magyaros” stílusú, tömegében azonban historizáló lakóháza esetében is kérdéses a tervező és a kivitelező személye. Bár a tervek lappanganak, valószínű, hogy ezek a kivitelért is felelős Bustya Lajos műhelyében készültek. Bustya a város tekintélyes és befolyásos vállalkozója volt: az 1898-ban létrejött Székelyföldi iparosok és kereskedők nyugdíjgyűjesületének alapító tagja,⁷⁹ 1899-ben csatlakozott a Magyar Iparművészeti Társulathoz,⁸⁰ a Székely Gyermekjáték és Faárugyár Rt. igazgatóságának tagja volt már az 1903-as megalakuláskor,⁸¹ a Függetlenségi és 48-as Párt jegyzője,⁸² a Bocsánczy-ház építésének évében pedig a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara alelnökévé választották.⁸³ Több forrásban építő- és

⁶⁶ ORBÁN 2020.

⁶⁷ *Magyar Polgár* 10. 211. (1896. szeptember 17.)

⁶⁸ *Magyar Polgár* 10. 72. (1896. március 27.)

⁶⁹ *Építő Ipar* 26. 7–1310. (1902. február 16.) 35.

⁷⁰ *Budapesti Hírlap* 22. 220. (1902. augusztus 12.) 6.

⁷¹ Esküvőjükre 1902. november 15-én került sor. Orbán János közlése, református anyakönyvi adatok alapján.

⁷² GERLE-KOVÁCS–MAKOVECZ 1990, 43.

⁷³ TANÁCSI IRATOK, 4947/1904.

⁷⁴ *Építő Ipar* 36. 14. (1912. április 7.) 142.

⁷⁵ *Pesti Napló* 64. 111. (1913. május 11.) 58.

⁷⁶ GERLE-KOVÁCS–MAKOVECZ 1990, 43.

⁷⁷ ORBÁN 2019, 176–182.

⁷⁸ *Budapesti Hírlap* 27. 269. (1907. november 13.) 9.

⁷⁹ *Székely Nemzet* 16. 64. (1898. április 30.)

⁸⁰ *Magyar Iparművészet* 2. 6. (1899. november) 285.

⁸¹ *Központi Értesítő*, 28. 88. (1903. november 1.) 1604.

⁸² *Magyarország* 10. 291. (1903. december 5.) 5.

⁸³ *Budapesti Közlöny* 45. 67. (1911. március 21.) 1.

ácsmesterként is megjelenik: az ácsmesterség gyakorlására 1892-ben váltott iparendélyt, építőmesteri engedéllyel azonban 1911-ben sem rendelkezett.⁸⁴

Nagy Jenő festő-mázoló lakóházának jó minőségű, díszes kivitelű homlokzatraja kényomatos másolatban maradt fenn, melyet Klosz Bálint vállalkozó utólag, a másolat elkészülte után írt alá. Ebben az esetben is kérdéses tehát, hogy a tervező és a kivitelezést lebonyolító vállalkozó személye azonos vagy sem. A Klosz munkásságára vonatkozó forráshiányból fakadóan a kérdés egyelőre nem megválaszolható.

Összefoglaló

A 19. század végén még falusias jellegű Kör utca számottevő változáson ment át a 20. század első másfél évtizedében, új irányt szabva a környék urbanizációjának. A szalagtelkes kiosztás fellazult, a parcellázásokat követően az egykori szántóföldek, veteményesek és gyümölcsösök helyét modern lakóházak, iparosműhelyek vették át. Bár a modernizáció folyamata korántsem zárult le a hosszú 19. század végére, a mezőgazdálkodás fokozatosan háttérbe szorult, az iparosodás-polgárosodás határozta meg a környék építészeti fejlődését.

Az egykori Kör utcában összesen tíz, szecessziós és „magyaros” stílusjegyeket mutató lakóház épült 1906 és 1913 között, a Városháza és a Kultúrpalota közvetlen közelében és ezekkel megközelítőleg egy időben. Minden esetben jómódú helyi polgárok voltak a megrendelők. A tervezők-kivitelezők szintén helyi vállalkozók voltak, akik közül ketten – ifj. Csiszár Lajos és Várady Árpád – a Városháza és a Kultúrpalota tervpályázatában vagy kivitelezésében is érintettek voltak. Több lakóház esetében hangsúlyos a stíluspluralizmus, gyakran keverednek a historizmus és modern áramlatok elemei. A leggyakoribb jelenség a historizáló tömegalakítás és a modern homlokzatornamentika egyidejű alkalmazása (pl. Bocsánczy Márton lakóházán). A bemutatott épületek között egyaránt találunk döntően historizáló homlokzatokat néhány szecessziós elemmel díszítve (pl. Szabó József lakóháza), ám a történeti stílusok ornamenseinek modern újragondolására is akad példa (pl. Bíró Ármin háza). A Városháza (és később természetesen a Kultúrpalota) közelségéből adódóan a városvezetés a környezetbe illő, igényesebb homlokzatok kialakítására kötelezte az építtetőket, tervezőket. Az illetékes hatóság által engedélyezett tervek alapján azonban azt a következtetést kell levonnunk, hogy az igényes jelző nem jelentett egyet az új stílusirányzatok alkalmazásával: historizáló homlokzatokra is akad példa.

A stílusban újító lakóházak másik sajátossága valamivel prózaibb, ám annál fontosabb a kényelem és a higiénia szempontjából: az első világháborút megelőző időszakban a korszerűnek számító, itt bemutatott épületekben – a korai Pütkösti-ház kivételével – minden esetben fürdőszobát és lakáson belüli illemlhelyet alakítottak ki, nyilván nem függetlenül a Bernády-kor nagy vívmányától, a közművesítéstől.

IRODALOM

BARABÁS K.

2016 Jelinek Antal, Marosvásárhely városi mérnöke (1872–1893). In: Orbán J. (szerk.): *Fundálók, pallérok, építészek Erdélyben*. Marosvásárhely–Kolozsvár, 233–248.

CSÁNKI D.

1907 *Árpád és az Árpádok. Történelmi emlékmű. Árpád vezér halálának ezredik évfordulója alkalmával*. Budapest.

GERLE J. – KOVÁCS A. – MAKOVECZ I.

2015 *A századforduló magyar építészete*. Budapest.

⁸⁴ 1911-ben ugyanis eljárást indított ellene a hatóság, mivel Bustya ekkor Veress László helyi kőművesmesterrel egy-, illetve kétemeletes lakóházat épített, ami törvénybe ütköző volt az akkor érvényben lévő szabályrendeletek értelmében, hiszen Bustyának csak ácsmunkák kivitelezésére, míg Veressnek csak földszintes épületek építésére vonatkozott az iparendélye. *Építő Ipar* 35. 38. (1911. szeptember 17.) 393–394.

KERESZTES GY.

2000 *Marosvásárhely szecessziós épületei*. Marosvásárhely.

KOVÁCS Á.

2004 Árpád-ünnep, Szent Istvánkor. *Mozgó világ* 30. 7. 21–53.

LÁSZLÓ L.

2010 Marosvásárhely legnagyobb adófizetői 1881–1916 között. *Erdélyi Múzeum* 72. 1–2. 30–41.

MAN I. E.

2009 *Târgu-Mureș, istorie urbană, II. Din anul 1850 până la primul război mondial*. Târgu Mureș.

MÉSZÁROS Á.

2010 Idő-kép zenekísérettel. Jellemző képtémák és ikonográfiájuk 19. századi képórákon. In: Tüskés A. (szerk.): *Ars perennis. Fiatal Művészettörténészek II. Konferenciája 2009*. Budapest, 109–114.

MIKÓ Á. – SINKÓ K.

2000 *Történelem-kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Szerk. Mikó Á. – Sinkó K. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2000. március 17. – szeptember 24. Budapest.

NAPTÁR

1912 *Székelzföldi Képes Naptár Marosvásárhely szab. királyi város cím- és lakjegyzékével*. Kiadótulajdonos Weiszberger S. Marosvásárhely.

ORBÁN J.

2019 *Istoricul casei Hirschmann și începuturile stilului secesion maghiar la Târgu Mureș. Marisia. Archaeologia, Historia, Patrimonium* 1. 163–188.

2020 A marosvásárhelyi építőipari tanfolyam és a századforduló helyi építészeti fellendülése. *Ars Hungarica* 46. 1. 51–65. (előkészületben)

PÁL-ANTAL S.

1997 *A marosvásárhelyi utcák, közök és terek történeti névtára / Indicatorul istoric al străzilor, pasajelor și piețelor din Târgu-Mureș*. Marosvásárhely.

ROZSNYAI J.

2005 *Építőművészek Ybl és Lechner korában*. Budapest.

SIPOS L.

1999 *Marosvásárhelyi mesélő házak*. Marosvásárhely.

VÁRALLYAY R.

2010 *Komor Marcell, Jakab Dezső*. Budapest (2. javított kiadás).

WEKERLE L.

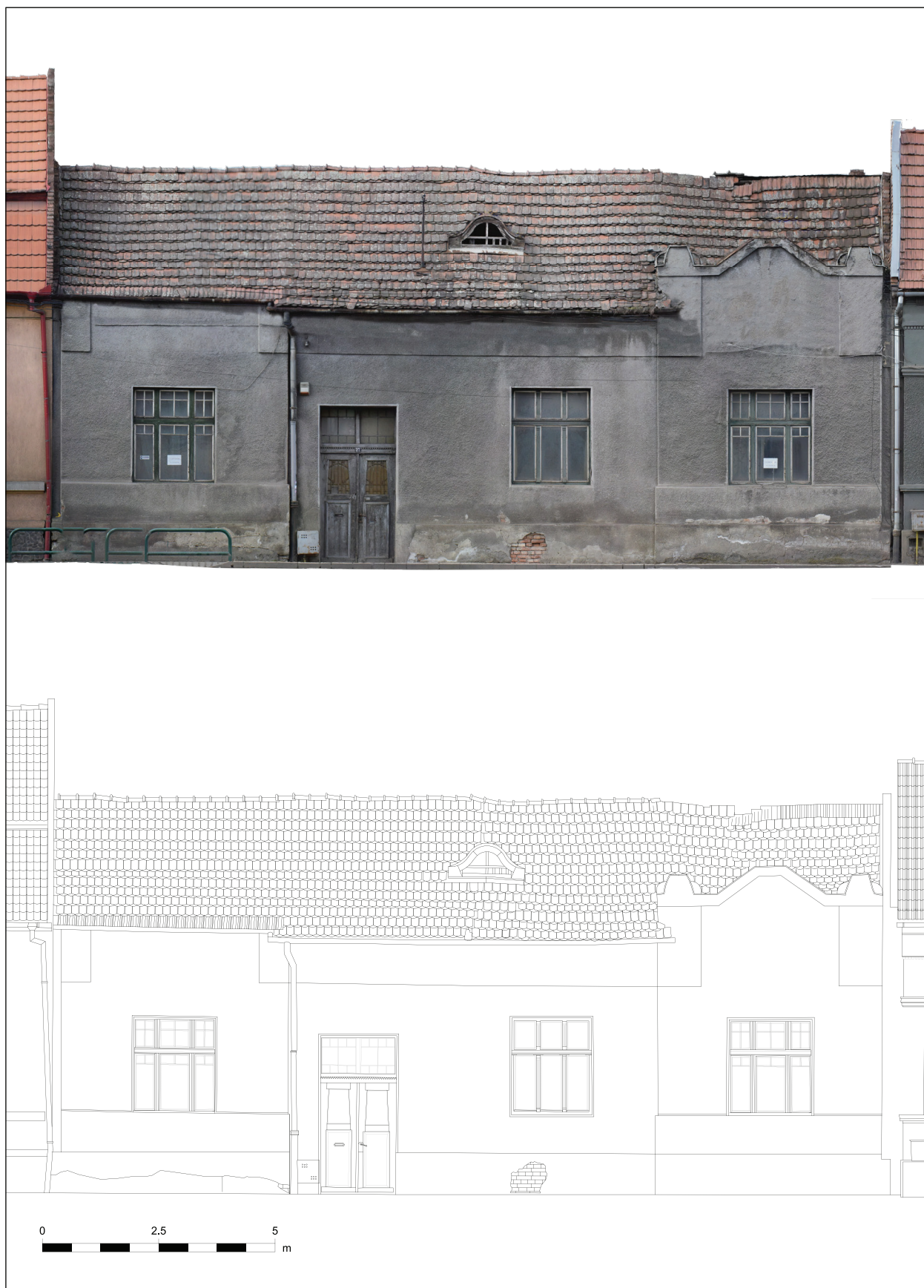
1907 *Nagyezerév Árpád fejedelem sírja felett (907–1907). Az Árpád-millennium- emlékműv illetékes helye a Fehéregyház romterülete (az óbudai „Viktória” gyárteleken)*. Budapest.

**RESIDENTIAL HOUSES BUILT IN ART NOUVEAU AND THE “HUNGARIAN” NATIONAL STYLE
FROM THE FORMER KÖR STREET IN TÂRGU MUREȘ**
(Summary)

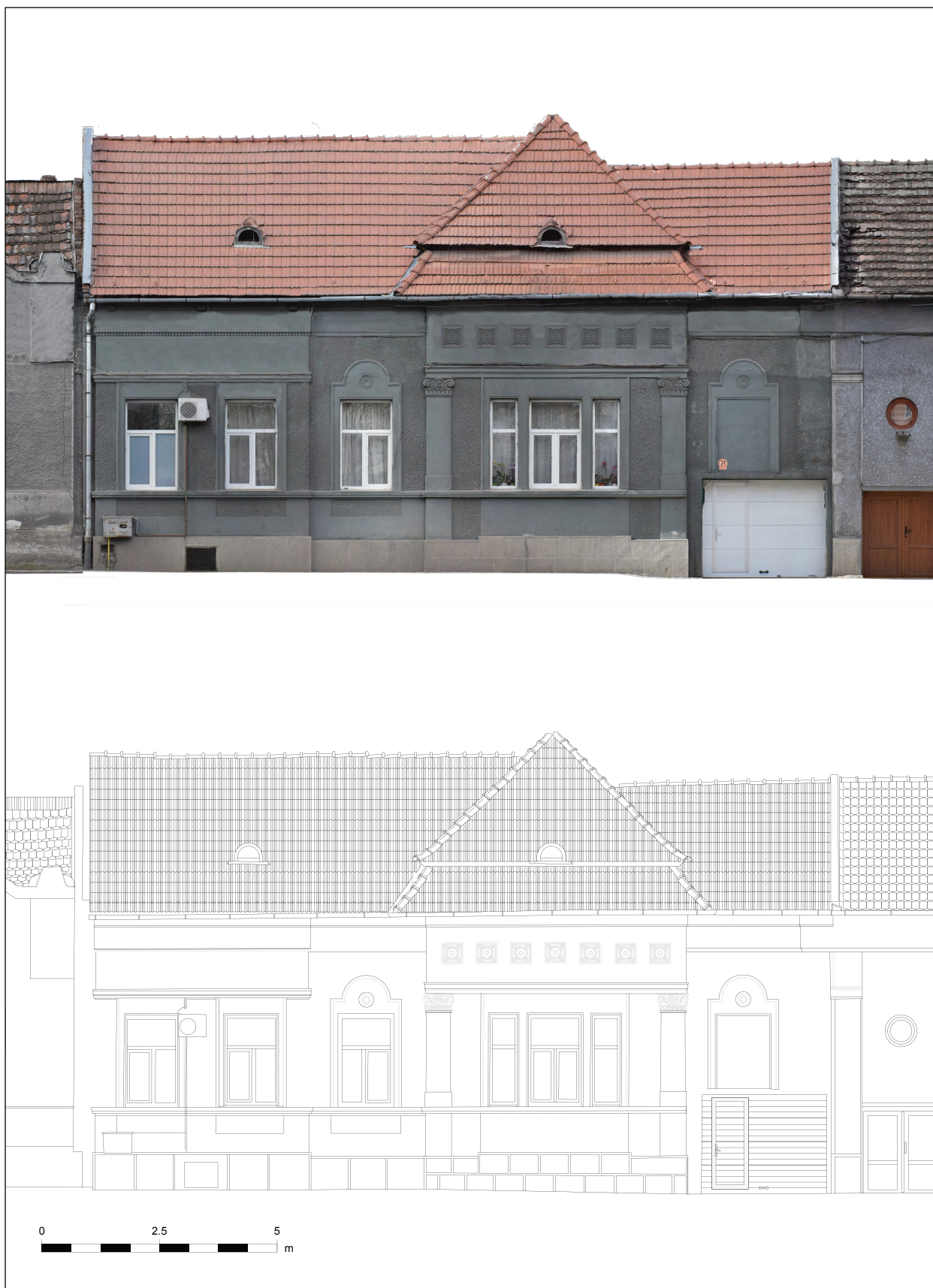
The former Kör Street (now Cuza Vodă Street), which had still a mainly rural characteristic at the end of the 19th century, underwent a significant change in the first one and a half decades of the 20th century, setting a new direction for the area's urbanization. The traditional land plot allocation based predominantly on farming slowly started to transmute, and the fields, vegetable gardens and orchards were replaced by more modern residential houses and craftsman workshops. Although the process of modernization was far from over by the end of the long 19th century, agriculture gradually receded into the background, while industrialization and changes in the social stratification determined the architectural development of the area.

A total of ten residential houses with Art Nouveau and “Hungarian” national style features were built in the former Kör Street between 1906 and 1913, in the immediate vicinity of the City Hall and the Palace of Culture and at approximately the same time. In all cases, the customers were well-endowed local citizens. The designers-constructors were also local contractors, two of whom – Jr. Lajos Csiszár and Árpád Várady – were also involved in the design-tender and the construction of the Town Hall and the Palace of Culture. In the case of several residential houses, diversity of architectural styles is emphasized, elements of revivalism and modern currents being often mixed. The most common phenomenon is the simultaneous application of mass-forming specific to revivalism and modern façade ornamentation specific to Art Nouveau or “Hungarian” national style (e.g. the house of Márton Bocsánczy with traditional Hungarian folk art patterns). Among the presented buildings we can find mainly traditional revivalist façades decorated with some Art Nouveau elements (e.g. the house of József Szabó with some geometrical decorative elements on the façade), but there are also examples of modern rethinking of the ornaments of historical styles (e.g. the house of Ármin Bíró). Due to the proximity of the City Hall (and later, of course, the Palace of Culture), the city's administrative body obliged the builders and designers to create more elaborate façades to fit in the milieu. However, based on the plans approved by the competent authority, we have to conclude that the expectations regarding the creation of more elaborate façades did not specifically mean the application of the new style trends: there are also examples of revivalist façades.

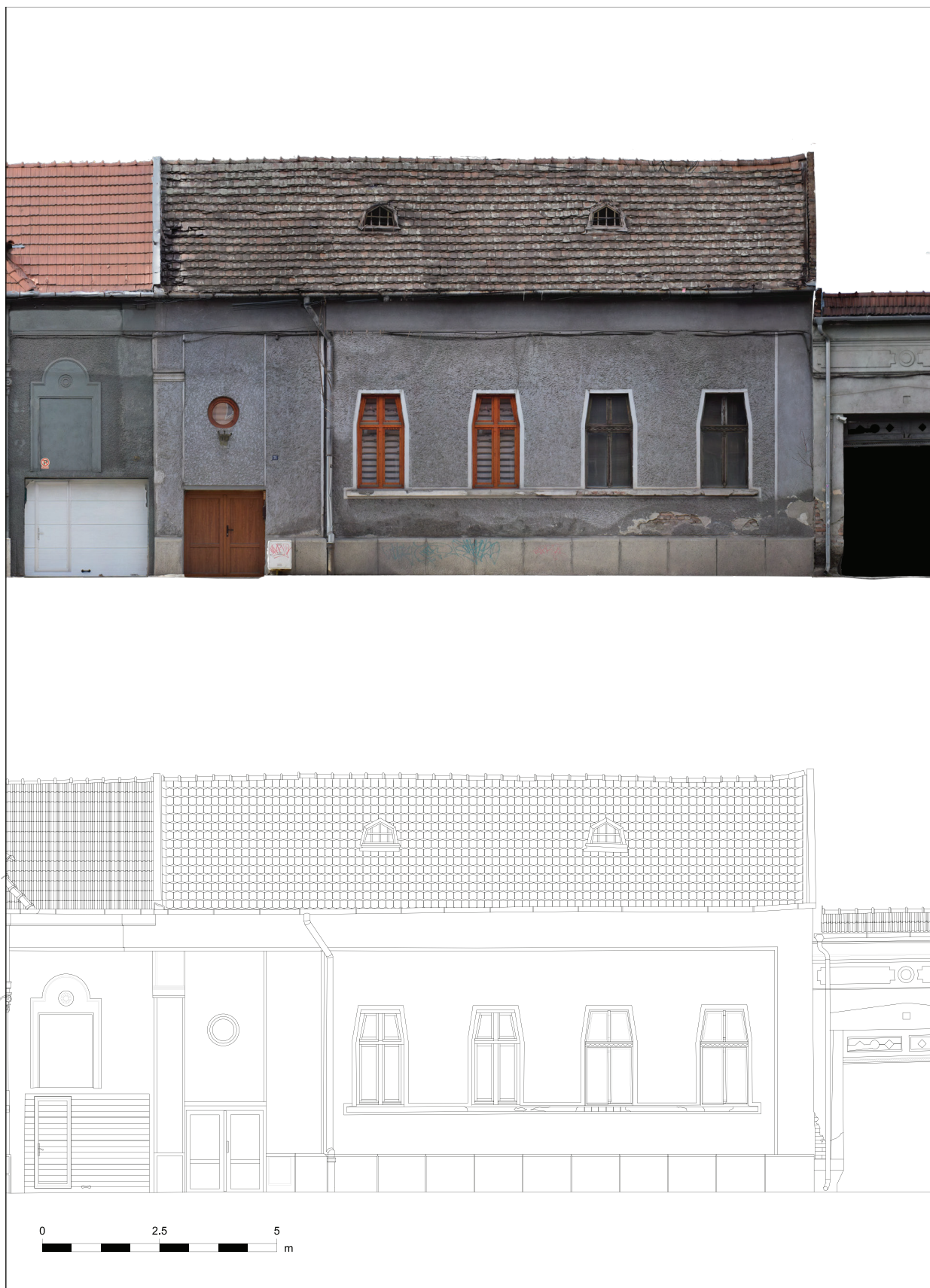
Another feature of these residential houses is somewhat more ordinary, but all the more important in terms of comfort and hygiene: in the pre-World War I period, the buildings presented here that were considered modern, with the exception of the early Pünkösti house, always had bathrooms and toilets, obviously not regardless of the great achievements of György Bernády's tenure as mayor, the supply with public utilities.

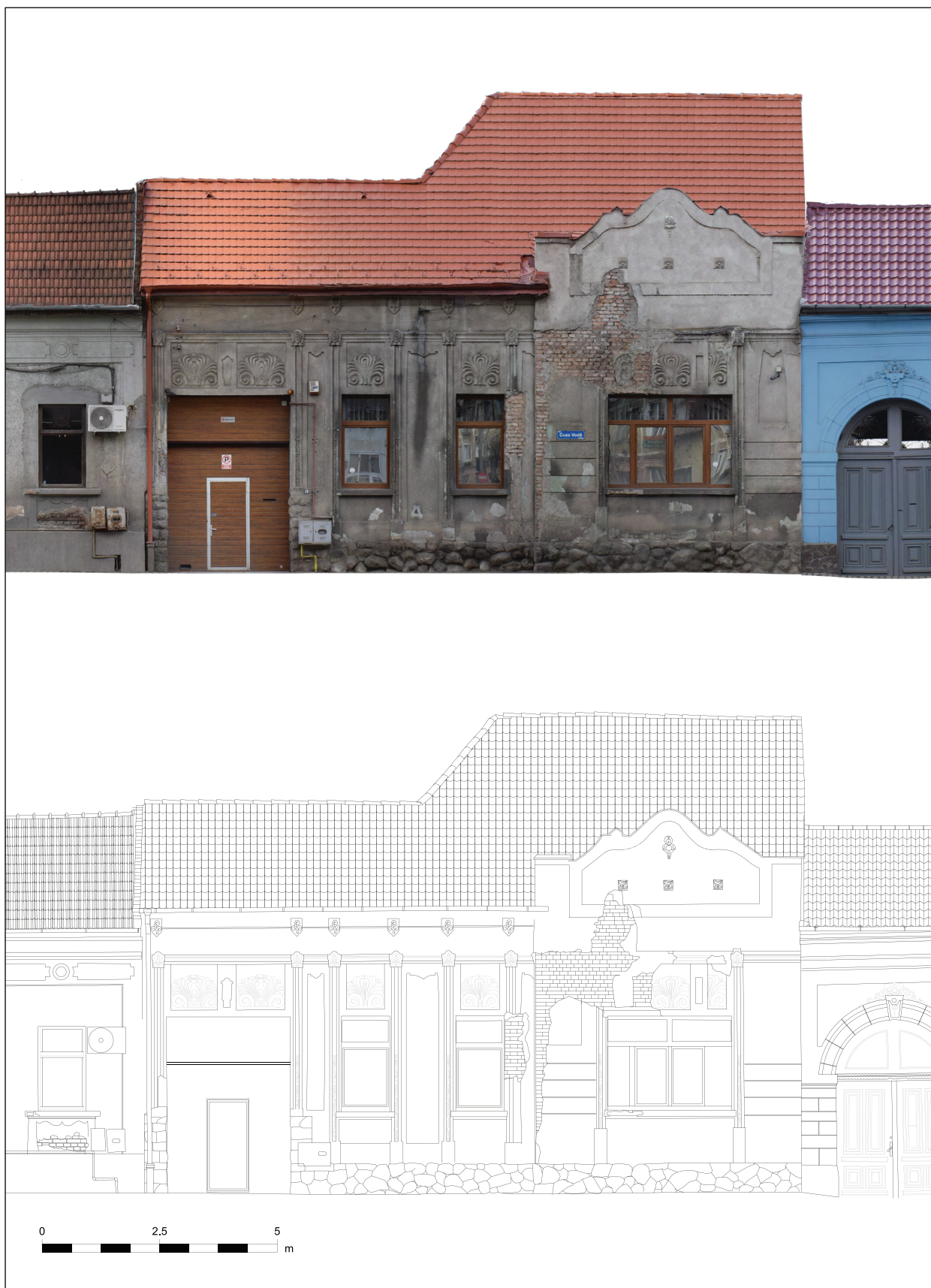
1. tábla. Cuza Vodă utca 27.
Pl. 1. Cuza Vodă Street nr. 27.

2. tábla. Cuza Vodă utca 29.
Pl. 2. Cuza Vodă Street nr. 29.

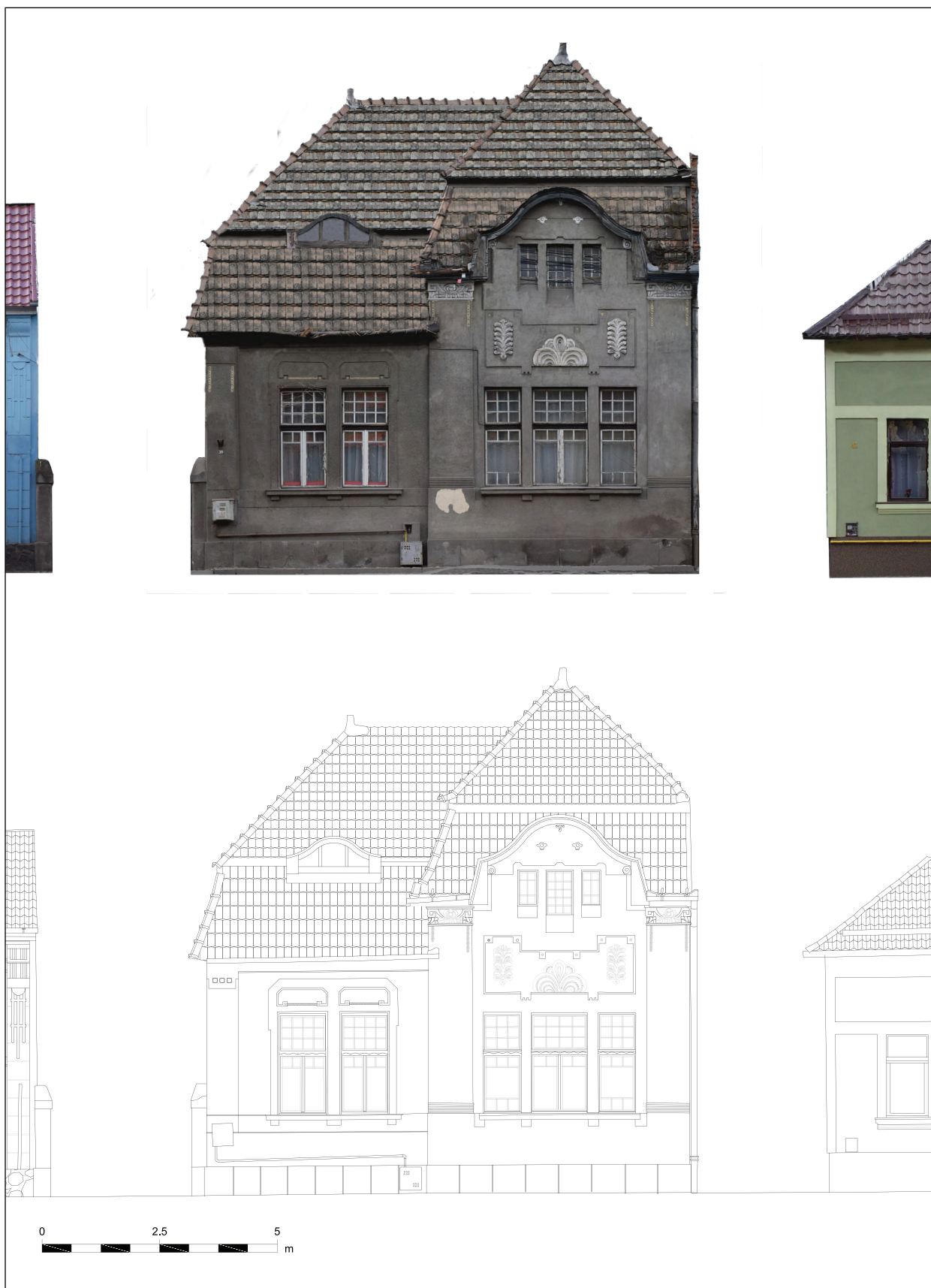
3. tábla. Cuza Vodă utca 31.
Pl. 3. Cuza Vodă Street nr. 31.

4. tábla. Cuza Vodă utca 35.
Pl. 4. Cuza Vodă Street nr. 35.

5. tábla. Cuza Vodă utca 37.
Pl. 5. Cuza Vodă Street nr. 37.

6. tábla. Cuza Vodă utca 39.
Pl. 6. Cuza Vodă Street nr. 39.

7. tábla.Cuza Vodă utca 25-39.
Pl. 7. Cuza Vodă Street nr. 25-39.